Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылдан үнделеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл, ОКТЯБРЬ 5, ЧЕТВЕРГ № 235 (9003). ортаа 2 коп.

110 муң тонна тарааны Төрээн чуртка бээри — Тыванның тараажыларының алдарлыг херээ!

Дүүн беш шакка чедир республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге **99.338** *тонна тарааны саткан, ол болза планның 90,3 хуузу-дур. Районнар аайы-биле мындыг болган:*

Районнар	Планы (тонна)	Сатканы (тонна)	Хуузу
ТАНДЫ	56000	45511	81,3
БИИ-ХЕМ	13000	10780	82,9
КАА-ХЕМ	27.000	31221	115,6
УЛУГ-ХЕМ	5.580	3527	63,2
ЧӨӨН-ХЕМЧИК	4.940	2013	47
БАЙ-ТАЙГА	130	176	135,4
КЫЗЫЛ	5000	5234	104,7
БАРЫЫН-ХЕМЧИК	1300	870	66,9

ҮРЕЗИННИ АРЫГЛААР, ЭКИ КАДАГАЛААР

Бо чылын чер ажылдыглар тараа культураларының багай эвес дүжүдүн өстүрген. Дүжүт дээрге бүгү кодээ ажыл-агый бүдүрүлгешиниң үндезини. Ындыг болганда ону ой-шаанда, чидириг чок ажаап, келир чылдың дүжүдүнүң бижыг магадылалы болур үрезинни четчири-биле уруп алыры, күрүнеге тараа садар хүлээлгени күүседири, малды концентраттыг чем-биле долу хандырары ам бо шинтпирлиг хүннерде канчаар ажылдаарывыстан хамааржыр.

Республиканың ажыл-агыйлары бо күзүн боттарын четчир хемчеңдиг, эки шынарлыг үрезин-биле хандырып шыдаар улуг арга-курлавырларлыг. Сорттуг, бедик шынарлыг үрезиннинг болур дизе, үрезин участоктарын эки ажаап өстүрериниң ацчыдыг, ой-шаанда кезип, бастырарындан, ону арыглап, кадагалалын эки организастаарындан хамааржыр. «Межегей» совхоз 2980 тонна тараа үрезини уруп алыр планын 3020 тонна кылдыр, «Бүрен» совхоз —866 тонналыг орнунга 900 тоннаны, Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязы —1757 тонна планын 1913 тонна кылдыр күүседип алгаш, мурнап турар.

Бо чугула ажылче Таңдының, Каа-Хемниң болгаш Бии-Хемниң ажыл-агыйларының удуртукчулары, тускай эртемниглери чылдыц-на улуг кичээнгей салын турар. «Межегей», «Типлелге», «Элегес», «Көк-Тей», «Сукпак» совхозтар, Таңдының «Революцияның чалбыжы», «Коммунизмниң херели», Каа-Хемниң «Ленинчи орук» колхозтары чоокку чылдарда тарылга шөлүүнү барык-ла 90 хире хуузунга чажар шынарыңга чедир ажыдап кылган үрезинни чаштырып келгеннер. Ол ажыл-агыйлар үрезин участоктарын чазын-на тускайлап, ооц чайгы ажаалдазын эки хайтаарап, ажаап алыышкынын ой-шаанда чоруткаш, келир чылга ону белеткээрин саадатчайн турар. Бо районнар үрезинни арыглап, сорттаарын ажаап алыыцкын доостуру билек хынамчалыг чорудуп келгени эки түүнелдерге чедирген.

Бедик дүжүттү алыры сорттуг эки үрезиннен дыка хамааржыр. Ындыг үрезин-биле тараан культуралар шупту 66,2 хуудан ашпайн, а райончуткан сорттуг үрезиннинг культуралар бүгү тарылга шөлүүнү чүгле 59,8 хуузун эзлеп турар.

Чамдык районнар сорттуг үрезиннерни ажыглаарынче ам-даа кошкак сагыш салып турарын айтыр херек. Чижээ, Чөөн-Хемчик районда бо чылын ол чүгле 21,1 хуу, Эрзинде—13,9, Бай-Тайгада — 40,2, Барыын-Хемчикте — 42,2, Тес-Хемде—17,8 хуу, а райончуттунган сорттуг үрезиннер оондаа эвээш.

Бо чылын кондициялыг үрезин 74 хуу болган, а бирги болгаш ийиги класстың үрезиннерин тараа шөлүүнү чүгле 28 хуузунга чашкан. Ол чорук үрезин белеткелиниң багай чоруп келгенин херечилеп турар-дыр. Бир эвес «Межегей», «Көк-Тей» совхозтар, Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы, Таңдының «Революцияның чалбыжы», «Коммунизмниң херели» колхозтар үрезининиң 50—74 хуузун бирги болгаш ийиги класс чедирип турарындан чыл бүрүде доктаамал бедик дүжүттү ап турар. Эрзин, Тес-Хем, Улуг-Хем районнар чыл бүрүде тарылгазының 45—50 хуузун чажар шынары четпээн үрезин-биле тарып келген. Ынчангаш бо черлерге эки хөрүнге безин куду дүжүт ап турары таварылга эвес.

«Тес-Хем», «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Күш-ажылдың хостуу», «Найырал», «Кызыл тук», «Бүрен», «Россия», «Улуг-Хаа» совхозтар, Улуг-Хемниң «Х Улуг хурал», Каа-Хемниң «Октябрь 30 чылы» колхозтар чыл бүрүде-ле үрезин арыглаашкынын часка чедир узамдыктырып келир. Ооц уламындан чазын тарылга шөлүүнү хөй кезиннге кондициязы четпес үрезин чажар хоочураан чаңчылдыг апарганнар. Ол дээрге ук ажыл-агыйларның кол агрономнары кодээ ажыл-агый культураларын өстүрериниң агротехниктиг чурумнарын каржызы-биле үреп турарының тодаргай херечизи болур.

Келир чылдың дүжүдүнге республиканың колхозтары болгаш совхозтары 52,9 муң тонна тараа болгаш мал чеми культураларның үрезинин уруп алыр ужурлуг. Ону арыглап, сорттаарынга четчир санныг үрезин арыглаар машиналар, механизастаттынган үрезин арыглаар пунктулар, тараа хүлээп алыр, шыгжаар складтар, шывыглыг шаңнар бар болуп турар. Үрезин шыгжаар черлерни, арыглаар болгаш сорттаар машиналарны Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук», «Коммунизмче орук» колхозтарында, «Межегей», «Өөк», «Көк-Тей», совхозтарда, Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында эки белеткеп алганын айтыр херек. Ынчалзадаа «Сүт-Хөл», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Типлелге» совхозтарда механизастаттынган үрезин арыглаар пунктуларның тудуу ам-даа доозулбааны-биле эптежир арга чок.

Октябрь 1-ге чедир медээни ёзугаар алырга, республиканың ажыл-агыйларында үрезин урар планның 75 хуузу күүсеттинген. Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем районнарның колхозтары, совхозтары ажаап алыышкынны, күрүнеге тараа садарын чеднишкиниг чорудары-биле кады үрезин уруушкунун, ону арыглаарын сагыш човангыр чорудун турда, Чөөн-Хемчик-биле Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары олче ам-даа шуудан кирбээн. Үрезин уруушкунунче «Тээлиг», «Тоора-Хем», «Торгалыг» совхозтар, Бай-Тайганың «Мурнакчы» колхоз мынчага чедир кирбээн. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары, партия организациялары үрезинни четчедзериниче бүгү күштү мобилизастаар, келир чылдың дүжүдүүнүң магадылалынче онзагай кичээнгей салыр өй келген.

Үрезин уруушкунун дүргедедир еорулга-биле материалдыг болгаш моральдыг сонуургалдың дээштиг арга-зын ажыглаарынче чер-черде партия, совет, ажыл-агый органнары кол кичээнгей салып, колхозтарга болгаш совхозтарга бердинген сүмелерни ёзугаар үрезин арыглаарының күш-ажыл төлевирин (ноябрь 1-ге чедир) 50 хуу бедидерин, үрезинниң чажар шынарын бирги класс чедиргени дээш немелде төлевирни бээри дээн чергелиг аргаларны ажыглаары чугула.

Тараа үрезинни уруп белеткээри-биле чергелештир картофель үрезинни урарын утпас херек. Бо хүннерге чедир ооц үрезиннинге хереглээр планның 75 хуузу республикада урдунган болуп турар. Ону чеднишкин кылдыр санаары берге. Ол ажылды шуут эгелевээн «Тес-Хем», «Торгалыг», «Тоора-Хем» совхозтар, Каа-Хемниң «Коммунизмче орук», «Ленинчи орук» колхозтар ышкаш ажыл-агыйларның удуртукчулары бо ажылды дүргедириниң хемчеглерин алыр херек.

Келир чылын кодээ ажыл-агый культураларының чаагай дүжүдүүнүң магадылалы — үрезинни арыглаш, чажар шынарга чедир белеткеп алырының, шыгжап кадагалаарының херээн партия, совет, ажыл-агый органнары боттарының хүн бүрүдеги контролюнга алыр ужурлуг.

ЮБИЛЕЙГЕ ТӨЛЕПТИГ УЖУРАЖЫР ДЭЭШ

СӨӨЛГҮ ОН ХОНУКТА

СЭКП-ниң Таңды райкомунуң бюрозу болгаш райкүүском районнуң ажыл-агыйлары дүжүт ажаап алыышкынын болгаш күрүнеге тараа дужаарын сентябрьның сөөлгү он хонуунда канчаар чоруткаанын чугаалажып көрген.

Районнуң колхозтары болгаш совхозтары 61.405 гектар тараа культураларын азы ниити тарылга шөлүүнүң 76,3 хуузун ажаап алган.

«Межегей» совхозтуң тараажылары сентябрьның сөөлгү он хонуунда ажаап алыышкынны шапкынчыткан, тараа культураларының 85 хуузунда ажаап алдынган. Күрүнеге 9.576 тонна тарааны саткан. 9 муң гектар черниң саванын болуп сарааттаан. Күскү чер ажылдыгазының планыг онаалдазын 62 хуу күүседип алган. Ажыл-агыйның удуртукчулары үрезин уруп алырынче кичээнгейни кошкатпайн турар. Келир чылдың дүжүдүнге хереглээр үш мун тонна хире үрезин белен.

СЭБП райкомунуң бюрозу болган райкүүском сентябрьның сөөлгү он хонуунда «Межегей» совхозтың тараажылары эки ажылдаанын демдеглеп, социалистиг чарыштың типлекчизи болган деп санаан. Ажыл-агыйга партия райкомунуң база райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Районнуң Куш-ажылчы алдар тугун «Межегей» совхозка тураскаадып келдүрген.

Дүжүт ажаап алыышкынында четпестерни хуралга илереліп, ону чайладырының боттуг хемчеглерин чугаалашкан.

ОНААЛДАЗЫН АЖЫРЫП ТУРАР

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Тоску беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери чылдың өрткен тос айларында кызымак ажылдаан.

Күрүнеге сүт садарының тос айларда даалгазын районнуң ажыл-агыйлары 103,2 хуу күүсеткен. «Алдан-Маадыр» совхозтуң саанчылары 279 тонна сүттү күрүнеге дужаар турган, 335 тонна чедирип, онаалдазын ажырган. «Чыраа-Бажы» совхозтуң, Ленин аттыг колхозтуң ажыл-ишчилери көскү чедишкиннерлиг болгаан.

Күрүнеге сүт садарының өрткен айларда плавын «Большевик» совхозтан ацгы ажыл-агыйлар күүсеткен.

Чөөн-Хемчиктің хойжулары күрүнеге дүк садарының чыл планын 99,99 хуу чедирип, ону күүседир чоокшулай бергеннер.

Ленин аттыг колхозтуң хойжуларының дүк кыргын алыр талазы-биле көргүзүүлери өскелерден дээре болган. Олар күрүне планын 102 хуу күүсеткен.

Районнуң малчыныары боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны күүсеткеш, ССРЭ-ниң 50 чылынга төлептиг ужуражыр дээш ажылдап турарлар.

М. СЕВЕН.

Н. В. ПОДГОРНЫЙ ПРЕМЬЕР-МИНИСТРИ ХҮЛЕЭП АЛГАН

Октябрь 3-те ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный Совет чазакгы чалаанын ёзугаар ССРЭ-де албан ужуруңда аян-чорук кылып келген Малайзияның Премьер-Министри Тун Абдул Разакты хүлээп алган.

МАЛАЙЗИЯНЫҢ ТУН АБДУЛ РАЗАКТЫ

Найыралчы байдалга өрткен беседа үеэинде Совет Эвилели биле Малайзияның аразында харылаалаарны улам калбартырының айтырыглары, а ол ышкаш делегейниң-ийи талага сонуургалдыг чугула айтырыгларын чугаалажып көрген.

(СЭТА).

Космонавтарга шаңналдар

Совет Эвилелиниң Черниң эң баштайгы кылымал эдеринчизин салып үндүрүгениниң 15 чыл оюнуң бүдүүзүнде дыка, хөй санныг эртемденнер, конструкторлар, космонавтар, хөй-ниити ажылдакчылары, журналистер ССРЭ-ниң Ужар чүүл спортунуң Федерациязының бюрозунуң доктаалы-биле С. П. Королёв аттыг медаль-биле шаңнатканнар. Олар ындыг шаңналды ужар чүүлдү болгаш космонавтиканы хөгжүдүрүнге салымышкыннары, космос делегемин шинчидээринге болгаш ажыглалга киирериге база ужар чүүл техниказын сайзырадырынга чеднишкиннерни пропагандаланы дээш алганнар.

Ол ышкаш космоска ужугар ужудукчулуг болгаш автоматтыг аппараттарны, а ол ышкаш Черниң баштайгы кылымал эдеринчизин төлевилээринге, кылырынга болгаш космосче салып үндүрериге киришкен бистиң чурттуң эртемденнериниң, конструкторларының, инженерлериниң, ажылчыныларының коллективтеринге Ю. А. Гагарин аттыг дипломну тывыскан.

(СЭТА).

СПУТНИКТЕРНИҢ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫНГА

ЖИТОМИР. (СЭТА-ныц корр). Шылгарацгай совет эртемден, баштайгы ракета-космос системаларының тургузукчузу Сергей Павлович Королёвтуң амгы чүс чылдың эгезинде төрүттүнген чери—Леваневский кудумчузунуң 5 дугаар базыңының чанынга бо хүннерде онзаг хөй улус чыглып турганнар. Ам мында—тураскаал самбыра туруп турар.

Черниң эң баштайгы кылымал эдеринчизин салып үндүргениниңдеп бөөр 15 чыл болганына уткуштур музейниң делгирлеринде чаа үүлдер немешкен. Ол болаа корабльдерниң иштинге чораан шаңнар, «Союз» деп космос корабльдериниң дүргенин болгаш кайы хире бедик ужугуп чоруурун хемчээр хереселдер, спутниктерниң макеттери, совет автоматтыг станцияларының айда болгаш Венерада чедирген вымпелдериниң хоолгалары болгаш өске-даа үүлдер-дир.

Музейниң эртем ажылдакчылары бүдүрүлге черлериниге, школаларга космос делегемин шинчилеп, ажыглалга киирериге совет эртемнин болгаш техниканың чеднишкиннериниң дугайында лекцияларны база илеткелдерни кылгылаан.

КОМБАЙНЕРЛЕР СӨЗҮН ЭЭЛЭЭН

Таңды районда Дуржулга станциязының тараажылары дүжүтү чидириг чок ажаап алыр дээш шудургу ажылдап турарлар. Олар бо чылын байлак дүжүтү өстүргеннер.

Дуржулга станциязы күрүнеге 7400 тонна тарааны дужаар планныг. Бо хүннерге чедир 6500 тонна тараа дужаттынган ийинпе, азы планның 88 хуузун күүседипкен.

Станцияда тараа кезилдези адакталып турар. Мурнакчы комбайнерлер В. Дремлюков, А. Селигеев олар бо сезонда 780 ажыг гектар черниң тараазын кестиргеннер. Олар 700 га черниң тараазын кезер дээн сөзүн эзлээннер.

ЧУРУКТА: комбайнерлер (солагай талазындан) В. Дремлюков, А. Селигеев, М. Сырчин, А. Поникаров оларның сөөлгү гектарларның тараазын кезеринге белеткенип турары.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

КЫШТАГЛААШКЫНГА БЕЛЕТКЕЛ — ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

«Шынның» болгаш радионуң рейдизи

Бо чылын Барыын-Хемчик район 80 муң 760 баш малды кыштагладыр. Ол малдың хөй кезин «Барлык» совхозка онаажын турар.

Совхоз дөрт улуг салбырлыг. Бис баштай олардың эң улуу — Аксы-Барлыкка бардывыс. Ооц эргелекчизи Попун-оол Хомушку-биле хөөрежириве салбыр шынан-ла мал болгаш чер ажылының талазы-биле совхозтуң 60 хуузун эзлеп турар болду, ол бо чылын бир муң ажыг инекти, 18 муң ажыг хой, өшкүнү кыштагладыр. Хойну 39 коданга, инекти 8 коданга үскен, 41 кыштаглыг, ооц оң дөртү кыштаглаашкынга бүрүп белен, чөөрбизинге агар, а алды хирезинге — капитал септелгени кылырын Попун-оол Кок-Тоннугович биске чугаалады. Мал кажааларын септээр тускай бригада ажылдап эгелей берген. Ам кол чүве болза, белеткеп алган мал чемин— сиген, савацны, тырын шараан суланы кыштагларга чедирери болуп турар.

Ынчалзажок салбыр эргелекчизи П. Хомушку хомудан чугаалады:

— План ёзугаар салбырның малчыныарынга бо чылын ийи аал ишти чурттаар бажың тудар ужурлуг. Колдуунда-ла акша-хөрөнги чедишпес деп чүвеге чылдык кажаш, совхозтуң дирекциязы ону хөрөкке албайн барган. Салбырга семиртир инектер кажаазы тудар дээш, ам барык үш чыл ажыр ораадажып келген. Ындыг кажааны баштай бир черге эгелээн, ону өскээр көжүргеш, төп фермага ооц чүгле хаваазын тургузуп каан.

Мал кыштаглаашкынынга белеткел талазы-биле Аксы-Барлык салбырында чамдык ажылдар кылдынган болгаш кылдынып туражок, төп салбырның Адыр-Мажалык фермазында байдал мырыцай сыр өске. Ында сүт-бараан болгаш хаван фермазында септелге эгелевээн. Хаванга чем белеткээр цех одаар ыяш, хомүрдаш-биле хайдыртынмаан. Кажаа чедишпезиниң хараазындан 400 хире хаван даштын, ажык черде хонуп турар. 200 хаван кирер кажааның септелгезин өгүм кажан эгелээрин болгаш ооц одалга системазын канчаар кылырын совхозтуң дирекциязы мынчага чедир шинтпирлевээн. Бүдүрүкү хаванларны өлүшк, малгаштыг, чадагай кажаада ажаап турары канчандаа шын эвес.

Быязааларның ажаалда-чемгерилгези багай болганындан аарып баксыраан, амдыгаатан хорамчага таваржып турар. Мыцдыг байдал өрткен чылын база турган болгаш хой быяа хораан болгай. Бо талазы-биле совхозтуң удуртукчулары, мал ажылының тускай эртемниглери чогуур түүнелди үндүрүп, шинтпирлиг хемчеглерни алыр өйү келген.

Фермаларда мал чеми кадагалап шыгжаар склад кылдынмаан. Саваң, сиген, кажаазы үреліг, эжин ажык турар болганы-биле ону улусчуң хуузунда малы чаза базып, тотчеглеп турар.

Бо фермаларда байдал мындыг турда төп салбыр эргелекчизи Хомушку Байыр биле ферма эргелекчизи Хомушку Ховенмааның сагыш амыр олуруп турарын кижи кайгаар.

Райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги Б. Самбал, районнуң кол мал эмчизи Н. Говдин кыштаглаашкынга белеткелди организастаар талазы-биле колхоз, совхозтарның мал ажылының тускай эртемниглериниге, малчыныарга кошкак дузалажып турары үстүнде айыттынган чижектерден ылдеп.

Үе-шаг маныаар эвес, хар кирер чаан, соок дүжүп келир чыгаан. Бо байдал—кышка дүрген эки белеткенир деп боду-ла далаштырып турар. Мону Бижиктиг-Хаяда инек фермазының комсомолчу-ажыктары ковчуг эки билгеш, кышка кызымаккай белеткенип турарын көөрге, дыка өөрүнчүг. Ында эрес-шудургу аныяктарның кылып турар ажылының түүнели каракка дораан-на тодаргай көстүп көөр. Саанчыларның сыскып, малгаштап, чылыглап каан улуг кажааларынга кире бөөривиске, соок хүнде кижинин чылыктырып көөр. Ындыг кажаа кыштың кандыг-даа соогунда малды кайын доңурар деп бодап, аравыста чугаалажып турдувус.

— Бо уруглар черде чылдын мындыг улус чүве —деп, бир дугаар фермаңыз эргелекчизи Х. Хирлиг-оол чоргаарланып, немей тыртып кагды. Бо фермаларда мал чемин багай эвес белеткээн. Эткир болгаш сүткүр угланышкынныг улуг-биче назылыг малдың кышка удур дөңгел-күүү черле эки. Сүт-бараан фермазының ажылдакчылары юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгелерин ёзугаар сүт саалдазының деңнелин кудулатпас дээш демисежип турар.

Ындыг болза-даа, совхозтуң бо-даа фермаларында кышка белеткел шуут эки деп чугаалап болбас. Бызаа кажаазын ап көрөөли. Чүү-даа болза; дуржулгадыг кижи болгаш, Сарыглар Күаен бызааларының кажаазын баш удур боду септеп, сыскып, чылыглап, чугайлап алган, ооц туржук печказын безин кылын алган. Бо дээрге малчының бодунуң күүү-биле кылып ап шыдаар чүүлдеридир, а ооц кылын шыдавас чүүлдерин — эжик-хаалга, соцта раманы кылырын, ону шилден тургузарын, улуг печкалар салырын, чемгерилге пегинин хереселдерин тургузарын совхозтуң тудуг-септелге бригадазы кылып бөөр ужурлуг. Ындыг турбуже, рейд хүннериниде бистиң чораанывыс кайы-даа фермага ындыг бригадаар ажылдап турганы көзүлбөөн.

Бо фермаларда малдың деңгел-күжүнүң дугайын үстүнде чугаалаан болгай бис. Маңаа холбаштыр эптежир арга чок бир чижектен ап көрөөли. Ол-ла Бижиктиг-Хая фермазының кадарчызы Х. Кара-оол деңзинин тодарадыр дээш, 125 молдурганы фермага эккеп кажаалап саап, боду билдинмес чылдагаан-биле чиде берген. А молдургалары бо соокта, ийи хондур оът-сиген чивейн, сүт-суттат чок турун келген. Бо чүл? Кышка удур малдың күш-деңгелин эжиждин турары ол бе? Чок. Бо болза кадарчының чүгле харысалга чок чоруу-дур. Бо дугайын кадарчы Х. Кара-оол, зоотехник Т. Монгүн-оол харыылаар ужурлуг.

Фермада кылдынмаан чүве ам-даа хой. Мал кажааларының ойбак-дыдыктары септеттинмээн, соңгалары салдынмаан, эжик-хаалгазы чайгы ол-шыкка, хүн ишинге хажып, үрелип калган, ажыттынмас, хагдынмас хевээр турбушаан. Фермаңың сүт хүлээп алыр базыңы безин септеттинмээн. Ону ам оске бажыңды апнарын турускан. Ооду сүт хүлээп алырынга таарышпас: тар, кызыы, санитар байдалы багай, карацгы. Оттулар чүүлдүң айтырыы ам-даа шинтпирлеттинмээн.

Аксы-Барлык кодээ Советтиң күүскому, совхозтуң дирекциязы болгаш ында партия, профсоюлдар организациялары ажылды чаңгыс талалавайн, бүгү талазы-биле чорудун турган болза, кышка удур белеткел мындыг байдалда турбас ийик. Харын-даа кыштаглаашкынга белеткел талазы-биле совхозтуң дирекциязында, парткомда-даа чаңгыс аай план чок. Ол хамаан чок, бо кыжын чогум чеже, кандыг малды, каяа кыштадырының айтырыы безин тодарадтынмаан болгаш ындыг планны тус-тус салбырлардан кажан-на кирип келир болду деп маңаа олурар.

Адактың соонда бир чугула айтырыг болза малчыныарның негелделери — шай, таакпы, макарон кылыглары, ооц туржук чамдыкта хлеб безин үстү бөөр таварылгалар ам безин бар. Ооц ыңай, малга бөөр дус мырыцай үзүлген. Шаажаң аяк, сүт тырттар машина, бажың хереселдери, чадыглар, соодукчулар дээш чугула хереглелдиц өске-даа чамдык бараанларга-биле райпо четпес хандырып турар деп, малчыныар хомудан турар.

Кыштың негелдези улуг болгаш парын. Ындыг болганда малчыныарның негелде-хереглелдерин районнуң садыг организациязы план ёзугаар хандырар ужурлуг.

Мынчаңгаш, мал кыштаглаашкынының белеткелинде бар четпестерни дарый чайладып, бо юбилейлиг чылда мал ажылының талазы-биле «Барлык» совхозтуң ажыл-ишчилери боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин чеднишкиниг күүседир болгаш кыштаглаашкынны организастыг чорудар дээш, ам-даа боттуг ажылдарны чорудар ужурлуг.

«Шынның» болгаш Тыва радионуң рейд бригадазы:

А. Долума — «Барлык» совхозта хаван ажаакчызы, улусту контроль болүүнүң кежигүнү,

М. Момбужай, Тыва радионуң корр.

Т. Талганчик — «Шынның» корр.

Күш-ажылчы чедишкин

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. (Телефон-биле). ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң ажыл-ишчилери бо чылдың өрткен тос айларында шудургу ажылдаан.

Ажыл-агыйның тараажылары күрүнеге 300 тонна тараа садар турган, 323 тонна кылдыр ажыр боттандырган. Олар ам-даа 200 тонна тараа-ны күрүне шыгжамырынга киирерин хүлээнген.

Мал ажылдакчылары көскү чедишкиннерлиг болган. Хойжулар күрүнеге бо чылын 19 тонна дүк садар онаалгазын 250 килограммга ажырган. Тос айларда күрүнеге өөт, сүт садарының планыг даалгазын ажыл-ишчилер ажыр күүседкен.

Ниитиниң малынга четчир санныг чем курлавырларын тургузун алырынче улуг кичээнгейни колхоз баштаар черге салып, ажыл-ишчилериниң кичээнгейин олче моңцээн. Ооц түүнелинде 1540 тонна сиген белеткээн планын 12 тоннага ажырган.

Совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүннерде күскү хову ажылдарын чеднишкиниг доозар, кыштаглаашкынга үлегерлиг белеткенири-биле кызымак ажылдап турарлар.

В. ЧАДАМБА,
СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

«Идеологтуг ажылдың бүгү хевирлерин улам сайзыраңгайжыдары, массаларның политиктиг кижизидилгези болгаш чоннуң культурлуг деңнелин бедидери... партияның ажыл-чорудулгазынга улуг черни эллээн» деп, СЭКП-ниң XXIV съездизинге партия Төп комитединиң отчёт илеткелинге Л. И. Брежнев чугаалаан. Коммунистиг тургузуушкунуң чедиишкиннери политиклелдиң бүгү кежигүннериниң бедик медерелдиг болурундан хамааржыр аңаар. Бо сорулганы күүседиринге чоннуң ортузунга масса-политиктиг болгаш агитация ажылын улам калбартыры улуг ужурдузалыг. Бо талазы-биле байдал бистиң Бин-Хем районда кандыгыл?

Масса-политиктиг ажылдар бо хүннерде ССРЭ-ниң 50 чылын төлептиг уткууру-биле холбашкан. Ылаңгыя улустарның найыралынга тураскаткан хемчеглер алдынып турар. Районнуң клубтарынга тематиктиг кежээлерни хөлүбиле чоруткулаан, аас журналдарын үндүргүлээн, помчукчулар конференцияларын кылгылаан. «Экии, Москва», «Украина — хостуг, чаа өг-бүленниң хүрээлеңинде», «Хүнпээректиг республиканың өг-бүлезинде» дээш, оске-даа кежээлер чонга улуг кижизидилгелиг ужур-дузалыг болган.

СССР-ниң 50 чылынга холбаштырган делгелгелерни библиотекаларга организастаан, помчулга конференцияларын болгаш тематиктиг кежээлерни чоруткулаан, бо талазы-биле ылаңгыя Өөк библиотеказы (эргелекчизи З. Немкина) чедиишкиниг ажылдан турар. Суурнуң Культура бажыңынга «Улустарның найыралы», «Найыралдың неделязы» деп кежээлерни организастаан, а Культура бажыңының агитбригадазы совхозтуң ажыл-ишчилериниң мурнунга көргүзүүлерни доктаамал кылыр, ында бот-тывынгыр уран үүл коллективи ажылдан турар.

Партия райкомунуң лекторлар болүү болгаш «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери бо чылын 720 ажыг лекцияны чонга, помчаан, аңаа ниитилел-политиктиг болгаш патриоттуг темаларга лекциялар улуг черни эллээн.

Чон ортузунга масса-политиктиг ажылды чорударынга интеллигенция улуг дузаны партия организацияларынга көргүзүп турар. Туранда ортумак, Өөк, Суш, Тарлагда сес чыл школаларының башкыларының хөй нуруузу агитаторлар, пропагандистер, лекторлар, олар бот-тывынгыр уран үүл коллективтериниң киржикчилери. Агитас-массалыг ажылга удуртукчу ажылдакчылар идепкейлиг киржип турар апарган. Чижээ, «Саян» совхозтуң директору В. Г. Пашенко, Амыдырал хандырылга министерствозунуң, Тудуг-монтаж эргелелиниң начальниги А. И. Костенков, район эмнелгезиниң эргелекчизи А. Н. Куулар болгаш чамдык өске-даа удуртукчулар чоннуң мурнунга лекциялар кылыр, чүве чугаалаар талазы-биле черле идепкейлиг эштерни бүгү тала-биле деткиир херек.

Партийжи амыдырал

МАССА-ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛЧЕ—УЛУГ КИЧЭЭНГЕЙ

Бистиң районнуң ажыл-ишчилери 13 муң тонна тарааны күрүне шыгжамырынга киирер дээш ажылдап турар. Бо талазы-биле социалистиг чарыш чер болганда калбарган. «Кызыл тараачын» колхоз күрүнеге тараа садарының онаалгазын күүсеткен болгаш ооң ажыл-ишчилери ам пландан ажыр тарааны садар, үрезинни долузу-биле уруп алыр, кышка белеткедип организастыг чорудар дээш кызымак ажылдан турар. Районнуң оске-даа ажыл-агыйлары база ажаап алыышкында чүткүлдүг ажылдан турарлар. Партия организацияларының масса-политиктиг ажылы ол чугула кампанияны чедиишкиниг доозарынга шиитпирлиг идигни берген турар кылдыр ажылдаары — база бистиң хүлээлгевис.

Чон ортузунга масса-политиктиг болгаш агитация ажылын чорудар талазы-биле бисте четпестериниң барын миннир ужурлуг бис. Чамдык партия организацияларны бо ажылды чүгле соцүлдалар үезинде калбартып турган, ооң соонда үелерде кошкадыптар фактылар бар. Амгы үеде «Шивилиг», «Өөк» совхозтарда, «Хадың», «Кызыл тараачын» колхозтарда агитколлективтериниң ажылы кошкаан. «Кызыл тараачынга» турган 32 агитатор, 12 политинформатордан ам чүгле он кижи ажылдап турар. Хойжу бригадаларда быжыглаан агитаторлар ажылдавастаан, чүге дээрге оларга контроль, негелде чок. Чкаловкада, «Кызыл тараачын» колхозтуң фермаларында, Суш, Сесерлиг суурларда агитквартиралар ажылын кошкаткан. Ол черлерде хана солунларын, агитхуудустарны, «чаңныктарны» ховар үндүрүп турар.

Чамдык удуртукчу ажылдакчылар чоннуң мурнунга лекция, илеткелдер, беседалар кылырынга кириштес чүүлдер бар. Эрткен сес айларда «Өөк» совхозка 54 лекция номчаан лекторларның аразында совхозтан чаңгыс-даа кижи чок болган. Бо барымдааны көргеш, «Кызыл тараачын», «Хадың» колхозтарда, «Өөк» совхозта парткомпар секретарьлары эштер Лебедев, Догур-оол, Бичии-Уруг олар, «Өөктүң» директору эш Новиков, «Хадың» колхозтуң даргазы эш Ершов болгаш оскелер-даа янзы-бүрү темаларга беседаларны белеткеп алгаш, чон ортузунче кирип, оларга лекцияларны-даа номчуп берип болбас турган бе?— деп, айтырыгны салып болур. Маңаа хамаарыштыр удуртукчу ажылдакчылар чон ортузунга кижизидилге ажылын чорударынче улуг сагыш салыр ужурлуг дээрзин чугаалаза чогуур, ол болза чон-биле бижиг харылзаа тударының кол хевирлериниң бирээзи-дир.

Чамдык удуртукчулар чоннуң ортузунга масса-политиктиг ажылды калбартырындан туржук, харын боттары үлегер чок үүлдери кыла бээр фактыларны шыңгыы бууру шавар херек. Өөк көдээ Совединиң даргазы турган И. Н. Горбачев, ол-ла совхозтуң ажылчын комитединиң даргазы В. М. Чолдак-оол олар ажылды баксыраткаш, арагалаш, ажылдарындан дүжүрткеннер болгай. Совхозтуң коголизмге удур демиселди күштелдирер дугайында» РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын чонга таныштырган, масса чон ону чүүлдүгүнүп көрген. Ындыг болза-даа чамдык черлерде, ылаңгыя Биле-лиг, Ээрбек, Чкаловка, Леннка, Сесерлиг дээн чергелиг черлерде бо талазы-биле тайылбыр ажылын кошкак чоруткандан арагалаар чоруктар оларда эрги деңнелиндеп кудулаваан. Чарлыктың үнгениниң соонда ында бижээн чурумнарны үрээни дээш, милицияга келдирткен кижилериниң саны «Кызыл тараачын», «Хадың» колхозтарда, «Өөк» совхозта хөй болган. Ол ажыл-агыйларда масса-политиктиг ажылдың кандыг деңнелде чоруп турарын ооң көрүп болур-дур.

Ынчангаш партия организацияларының масса-политиктиг, агитас-массалыг ажылы айыттынган четпестерни узуткаарынче, партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседиринче угланган турар ужурлуг. Чоннуң, ылаңгыя аныяктарның ортузунга бо талазы-биле ажылды күштелдирип чорудар сорулга бистиң мурнувуста туруп турар.

Масса-политиктиг ажылдарны чогаадыкчы өзу-биле клубтарга, кызыл-булуңнарга, культура бажыңнарынга, библиотекаларга чорудар, бо чүүлдүн эгезинде бижээн хемчеглерни боттандырарыбиле, оларда четпестерни чайладыры-биле холбашкан хемчеглерни шиитпирлин-биле албышаан, олардан өске талаларга ажылды база шиитпирлиг экижидери негеттинип турар. Чижээ, районда кино четкизиниң ажылын үндезини-биле экижидер. Сесерлигде, Сушта кино көргүзүүлери багай. Тудуг-сештелге эргелелиниң Дора-Аксырда ажылчыннарынга алды айлар дургузунда кино көргүспээн. Кожер киноларның ажылының графиги чок. Ооң туржук, Ээрбек, Леннка, Чкаловка, Суш, Билелиг дээн ышкаш суурларда клубтар база ажылдавастаан. Райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи эш Петрова, кино четкизиниң начальниги эш Домановский олар чүнү бодап турарлар ирги? Ылаңгыя эш Домановский ажылдаан черинге олурбас, кайнаар-даа барганы билдирбейн баргылаар-даа кижи болгай. Бо бүгүден түңнел кылыр ой келген.

Күш-культура-спорт талазы-биле ажылды бедик деңнелге көдүрер апаар бис. Ылаңгыя ГТО-нуң нормаларын дужаарынче чоннуң эвилелдээр, бо талазы-биле ында ажылдар кылдының турар деп, кандыг-бир албан организация черин адаары ам берге, чүге дээрге ол ажыл шуудаваан. «Кызыл тараачын» колхозтан оске ажыл-агыйларда күш-культура коллективтери ажылдавайн турар. «Хадың» колхоз база совхозтар «Урожай» спорт ниитилелиниң юритиктиг кежигүннери хирезинде, кежигүн дадывырын безин төлевейн турарлар. Стадионнар, эң бөдүүн спорт шөлдери тудар, спорт херекседдери тыптынар талазы-биле хемчеглер алырын боттандырбайн турар, бо талазы-биле районнуң спорт чөвүлели (даргазы эш Тыртый-оол), ВЛКСМ райкому (секретарьлары эштер Келин-оол, Воронцова) инициативчи эвес ажылдан турарлар.

Масса-политиктиг, агитас-массалыг ажыл талазы-биле бистиң мурнувуста турар кол сорулга — айыттынган четпестерни шиитпирлиг-биле чайладып, чогаадыкчы өзу-биле ажылдан турган, ССРЭ-ниң 50 чылын төлептиг уткууру болур.

Н. ОПЕШ,
СЭКП Бин-Хем райкомунуң ийиги секретары.

ДЕҢ ЭРГЕЛИГ УЛУСТАРНЫҢ

М. П. ГЕОРГАДЗЕ,
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары

1922 чылдың декабрь 30 бистиң Торээн чуртувустуң төөгүзүнге алдарлыг хүн боон киргеи: ол хүн Москвага, Улут театрга Советтериниң 1-ги Бүгү-эвилел съездизи ажыттынган. Ол съезд хөй национал-дыг чаңгыс аай күрүне — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганын чарлаан. ССР Эвилели тургусканы — пролетаржы интернационализмниң идеяларының бүзүреалдыг тиилелгези. Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказын үре-түңнелдиг боттандырып чорутканының түңнели болган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының соонда тывылган хамаарышпас совет республикаларның эки тура-биле каттыжарының мурнунда партия, ооң баштыңчызы Владимир Ильич Ленин национал программаны ажылдап кылган, ону амыдырала боттандырын чорудар талазы-биле улуг теоретиктиг болгаш практиктиг ажылды кылып чоруткан. Бир эвес төөгүлүг хогжүлдениң аңгы-аңгы үеде-чадаларынга турган хөй-хөй нацияларның болгаш биче буурай улустарның чурттап турганы хаанның Россияга национал айтырыы кайы хире ыңгыы турганын көөр болза, үстүнде ындыг ажыл-чорудулганың улуг ужур-дузазы тодаргайы-биле билдингир апаар. Хаанның эрге-чагырга молчүкчү аңгыларның эргеажыктарын камгалаар төлээде национаддар аразында месилдежиишкиннерни бүгү хемчегбиле өскүдүп, аңгыланып башкаланыр болган адаанна-жыр чорукту хөөктүрүп, ынчаарда «черлик» улустар деп турган кижилериң экономика болгаш культура талазы-биле хожудаңгай чоруун караожегээр дорайтадып турган. Ынчангаш Россия империязының буурап дүжүп турарының үезинде национал башкаланыышкынче чүткүл күштелип, националистиг хөөннериң улгадып турганы черле таварылга эвес. Бүгү нацияларны болгаш биче буурай улустарны дыка кыска хуусаа иштинде чаңгыс һай эвилел күрүнеге сырый каттыштырган, оларның күжүн чаа ниитилелди тургузарынче угланбаштаан Коммунистиг партияның бо талазы-биле шылгарңгай ролю канчаар-даа аажок улуг.

Бистиң чурттуң улустарының бүгү талалыг хогжүлдезинин эгезин үндезилеп салган Октябрь тиилелгезиниң соонда В. И. Ленин национал совет республикаларның деңэргениң болгаш эки тура өзүзүнүп принциптеринге үндезилээн, каттышкан күрүнени тургузарының идеязын идип үндүргеш, ону бүгү талазы-биле үндезилеп көрген.

Совет республикалар сырый каттышпас болза, капиталистиг хүрээлэлгинин байдалында оларның бактаан дөгүннаар чоруун камгалаары берге; республикалар эвилелдешпес болза, империализмниң үрегдеп кааны бүдүрүкчү күштерни катап тургузары болгаш ажылчы чоннарның чаагай амыдырал байдалын хаңдырары болдунмас; чогумна совет республикаларның эвилели чаңгыс аай, ниити план-биле башкарар социалистиг ажыл-агыйны тургузар арганы бээр дээрзин В. И. Ленин херек кырыңга көргүскен.

Улустарның найыралын быжыглап тургузарынга янзы-бүрү национаддың ажылчы чоннарын социалистиг эгелер-биле каттыштырбышаан, оларның национал эрге-ажыктарын улам долузу-биле барымдаалап көөр ындыг күрүне тургузуу негеттинип турган. Ол сорулганы эң шын кылдыр шиитпирлээринге федерация — күрүнелериниң чаңгыс бооп каттыжар чоруу таарымчалыг болган. Октябрь революциязының соонда дораан-на тывылган социалистиг федерация болза Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказы ол болган. Ол автономияга үндезилеттингеш совет федеративтиг күрүне кылдыр тургустунган. Чогум-на РСФСР улустарының каттыжыш, эвилелдежириниң төөг боон, ССР Эвилелиниң эң баштайгы эгесомазы болган. Ооң ындыг рольду ойнаары Советтиг Россияның кандыг-ла бир «онзагай чоруунга» үндезилеттинмейн турган. Орус пролетариаттың революсчу ачы-ханыяазын, боттарының социалдыг болгаш национал хосталгазы дээш демисежиш турган улустарга ооң харам чок, улуг дузаламчыазын күш-ажылчы масса чоннарның хүлээп көргениниң түңнелинде РСФСР төөгүнүң хогжүлдезин өзүтаар тургустунун келген.

Партия Төп Комитединиң 1922 чылдың октябрь айда болган Пленуму совет республикаларның ССР Эвилелинге эки тура-биле каттыжын болурунуң ленинчи номналын долузу-биле деткээн. Ол Пленумнуң хүлээп алган доктаалында РСФСР-ниң, Украинаның, Белоруссияның болгаш Закавказье республикаларының Федерациязының (Азербайджан, Армения, Грузия) аразынга оларның ССР Эвилелинге каттыжарының дугайында керээни чарарының эргежок чугулазын айыткан. Ооң-биле кады оларга ук эвилелдиң составындан хостут үүп болурунуң эргезин база тывыскан турган. Совет республикаларны чаңгыс аай эвилелдешкен күрүне кылдыр каттыштырарының идеязын чеф болганга ажылчыннар, тараачыннар, мурнакчы интеллигенция чаңгыс үн-биле деткээн. Ынчангаш Советтериниң 1922 чылдың төнчүзүнде болгулаан республика съездилери чаңгыс эвилелге каттыжып киреринің дугайында шиитпирни хүлээп алгаш, ону дүргеп-не тургузарынче кыйгырган.

Советтериниң төөгүлүг 1-ги Бүгү-эвилел съездизи 1922 чылдың декабрь 30-ниң хүнүнде бир шак чедип турда ажыттынган. Делегаттар боттарының ажылын эгелээрде аарыг уржуундан съездиге олуржур арга чок болган Ильичиже байырлыг чагааны улуг сорук киришкин-биле чорутканнар. Ленин ол съездиге олурушпаан, ынчаларда чогум-на ол хүннерде бодунуң «Национаддар дугайында азы «автономизация» дугайында айтырыгта хамаарыштыр» деп кайгамчыктыг ажылын бижээн. В. И. Ленин бодунуң ол ажылынга РСФСР-ниң составынга совет республикаларының автономнуг эргелиг республикалар боон киреф дугайын шыңгыызы-биле шүүмчүлээн. Дең эргеге болгаш эки туранның өзүзүнга үндезилээш, совет улустарының күрүнелер эвилелинге каттыжын киреринің ленинчи принциптери съездиниң хүлээп алганы ССР Эвилелин тургузар дугайында Декларацияда болгаш Керээде херек кырыңга боттанган. ындыг Эвилелдиң 1924 чылдагы баштайгы Конституциязының үндезини болган.

ССРЭ-ниң эрге-чагыргазының дээди органы ССРЭ-ниң Советтериниң съездизи, а съездилер аразының үеэзинде — Төп Күүсекчи Комитет (ТКК) болу берген. Ленин ТКК-ның удуртукчуларынга республикаларның деңге төлээлеткен турарының принциптиниң чугулазын онзалап демдеглеп турган, ынчангаш ооң ындыг күзелин долузу-биле барымдаалаан, ТКК-ның даргаларынга: М. И. Калинин — Россия Федерациязындан, Г. И. Петровскийни — Украинадан, А. Г. Червяковту — Белоруссиядан болгаш Н. Н. Нариманову — Закавказье Федерациязындан соңгаан. 1923 чылдың июль айда ТКК-ның ийиги сессиязынга ССРЭ-ниң чазаан — Улус Комиссарларының Чөвүлелин — Владимир Ильич Ленинге баштадыр тургускан.

Социализм тургузуушкунунуң үезинде ССР Эвилелиниң национал күрүне тургузуун улам сайзыраңгайжыдарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. 1924 чылда тускай национал күрүнелериниң тургустунун турарының үезинде Ортаакы Азияга Туркмен болгаш Узбек Эвилелдешкен республикалар тывылган. 1929 чылда Таджик автономнуг республиканы эвилелдешкен республика кылдыр чаартып тургускан. ССРЭ-ниң амгы үеде күштүг боон турар Конституциязын хүлээп алган 1936 чылда — Казах болгаш Кыргыс эвилелдешкен республикаларны тургускан. Ол-ла чылын ооң мурнунда Закавказье Федерациязы боон турган Грузия, Азербайджан болгаш Армения база-ла ССРЭ-ниң составынга шуут каттыжып киргилээн. Ол ышкаш 1939—1945 чылдарда украин улустуң катап каттышканы болгаш 1939 чылда белорус улустуң катап каттыжыышкыны база-ла чурттуң амыдыралынга улуг болуушкун болган. 1940 чылда Латвияның, Литваның, Эстонияның ажылчы чоннары-революстуг демиселди чорудуп турган Совет күрүне тургузуун катап тургускан болгаш латви, литва болгаш эстон улустарының күзел-соруун хосту-биле илереткенинге үндезилээш, база-ла ССР Эвилелинге каттыжып киргеи. Молдав улустуң катап каттышканының түңнелинде Молдав автономнуг республика эвилелдешкен республика кылдыр эде организастаттынган. Совет Эвилелин тургускан соонда бежен чыл эрткенде

ССРЭ-ниң 50 чылынга

Республика ниитизи-биле чазын болгаш күзүн чаңкан тараа культураларының 253.000 тонна саваның болүп сараатталр ужурлуг. Бо дээрге бүгү ажыл-агыйларның бо чылын херек кырында белеткээн сигениннен ийи катап ажыг түн болур. Ол ышкаш ийи чүс бежен үш муң тонна саванда 63,7 муң чемгерилге единицазы кирип турар болгаш да 34.000 га шөлдүн саваны бөлдүнген. Бо дээрге ниити тараа шөлүнүн 16 хуузу ийикпе ажаап алдынган шөлдүн 59 хуузу болур. Шак бо чугула ажылда Таңды, Каа-Хем районнарының ажыл-агыйлары мурнап, ажаап алдынган шөлдерниң чартык кезиниң саванын сараатталаннар. Ол ышкаш Чөөн-Хемчиктин колхоз, совхозтары ажаап алыышкын биле саван сараатталр.

САВАҢНЫ САРААТТААР

Тываның саванында төп областарныындан каш катап хөй хоолулуг бүдүмелдер барын республиканың агрохимлабораториязынга чоруткан хыналдалар бадыткаан.

Бөдүүн саваң хоолузунуң талазы-биле сигенге деңнежип, 0,46 чемгерилге единицазын болунда сиңирип турар. Арбай болгаш суланын саваны чемгир шынарлыының талазы-биле эн эки. Тараа культураларын ангылап ажаап алыр арга-биле чорудар болза, ынчан үүгле арыг тарааны эвес, а бедик шынарлыг саванны база ап болур. Колхоз, совхозтарның тараа шөлдеринде саванны өй-шаанда ажаап алыры дээрге-де — малга быжыг чемсуурну тургузары-дыр. Ынчангаш ниитинин малынга чемни күрлавырлаар сорулга-биле саванны сараатталры — хүннүн чугула айтырыы.

Амгы хүннерде республикаларын үзүктелдирбейн чорудуп, 590 тонна саванны кыштагларже дажып алган.

Сараатталашкынны дүрген болгаш шынарлыг чорударынга күш-ажылды шын организастаары улуг идиглиг. Аная механизастаттынган звеноларны болгаш бригадаларны быжыглаар херек. Ындыг звеноларда, бригадалар Таңды болгаш Каа-Хемнин колхоз, совхозтарында тургустунган. Чижээлээрге, Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозта механизастаттынган звенода илчирбелиг бир трактор болгаш дугуйлуг ийи тракторлар быжыглаттынган. Ажылды дүрген болгаш шынарлыг чорударынга таарымчалыг кылдыр, колхозтуң мастерскаязынга өрүмнээр хоолайлардан кожуп тургаш, көдүртүр волокушаны чогаадып кылган. Ол волокушаны кошкан ДТ-75 деп маркалыг трактордa А. Коробейников хүн бүрүде-ле 50—60 гектарның саванын одуруглай сараатталр турар. Трактористер С. Митюков ангы-ангы, быдаргай кылдыр төктүнген саваннарны «Беларусь»-биле бөле тырттырып каарга, С. Бураннный сараатталкылыг «Беларусь»-биле удур-ла сараатталр турар.

Барыын-Хемчик, Улуг-Хем болгаш Тес-Хем районнарда саван сараатталашкыны оожум чорудуп турар. Бай-Тайганың «Мурнакчы» колхоз 503 ганың тараазын ажаап алза-даа, ооң үүгле 78 гектарының саванын сараатталр. Ол ышкаш Улуг-Хемнин «Х Улуг хурал» колхозу сараатталашкынны шуут чорутпайн турар.

Чамдык ажыл-агыйларның тараа шөлдеринде артып калган хөй эвес хемчээлдиг-даа болза, саванны аңгыс андарган трактористерниң өртүдип турары шын эвес. Мооң уламында өртенген чернин хөрзүнүнүң шынары баксырап, ооң сугдан болгаш хатган үрелир чоруу көвүдээр болгаш хөй санныг ажыктыг насекомнар база микроорганизмнер узуткаттынар. Ооң ангыда хоорзалар өртенгеш, органиктиг бүдүмелдерин чидирип, хөрзүн баксыраар. Ынчангаш шөлдерде артып калган саванны өртедирин болдурбазы чугула.

Колхоз, совхозтарның тараа шөлдеринде бөлүп сараатталза чогуур саван ам-даа хөй. Ону дарый сараатталр, аргалыг-ла болза кыштагларга болгаш фермаларга чедирер дээш боттуг хемчеглерни чорудары негеттинип турар.

И. ПОМИНОВ,
Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кол агроному.

«Ийиги тараа»

Бистиң Төрзэн чуртувустуң Уралдан Чөөн чүкке чедир карак четпес калбак-делгем тараа шөлдеринде бо чылдың байлак дүжүдүн ажаап алыр ажылдың фронтузу улам калбарып бар чыдар. Тараа ажаап алыышкыны ам Чөөн Сибирьден Ыраккы Чөөн чүкче шалыпкыны-биле шилчип турар. Ылаңгыя кол чем продуктузу — кызыл-тастың чаагай дүжүдү ол девискээрлерде өзүп үнген.

Бисте картофельди «ийиги тараа» деп адап турары таварылга эвес. Ынчангаш кайда-ла тараа ажаап алыышкыны элээн шыпкарлып, шуудай берген болдур, ында «ийиги тарааның» ажаап алыышкынынче тараажылар эгелеп кирип турарлар.

Бо чылын Свердловск областың ажыл-агыйлары картофельдиң тергиин дүжүдүн өстүрүп алган. Амгы үеде ону маңсалыы-биле ажаап ап турар. Бо чылын область ону эрткен чылдыындан 90 муң тоннаны хөйну белеткээр хүлээлгелиг.

«Кат-чимис, ногаа садыг» баазазынга хүннүң-не чүс-чүс тонна картофельди сөөртүп эккээп турар. Аңаа оларның чамдыызын кышкы шыгжамырга курлавырлап, өскелерин — садыг четкилеринче чорудуп турар.

ЧУРУКТА: Свердловск хоорайның ногаа баазазында картофельди кышкы шыгжамырга хүлээп ап турары.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

„Луна-19“ станция ай чанының орбитазында бир чыл болган

ЫРАККЫ КОСМОС ХАРЫЛЗААЗЫНЫҢ ТӨВҮ. (СЭТА). Автоматтыг совет станция «Луна-19» Черден 1971 чылдың сентябрь 28-те ужугуп үнгеш, Ай чанының делгеминдe таптыг-ла бир чыл дургузунда эртем шинчилелдерин кылып чоруп турар. Ол үе дургузунда станция айны 4 муң ажыг катап дескинген болгаш ооң-биле радиохарылзаанның муң ажыг сеансызын кылган. Сеансылар үезинде станцияның системаларын болгаш эртем аппаратураларын башкарар командаларны берип, оларның байдалын хынаан болгаш кылган эртем дуржулгаларының дугайында медээлерни алгылаан.

Айның кылымал эдериничизиниң ужудуушкунунуң бүгү дургузунда орбитаның өскерлиишкинин тодарадыр сорулга-биле ооң шинчээр оруунуң параметрлерин радиотехниктиг арга-биле хемчээп коруп турган. Ындыг хемчээшкиннерден алдынган түңнелдерин ооң өскерлиишкининиң болгаш тургузуунуң дугайында эртем билиглерин улам ханыладырынга айнын чугула ужур-дузалыг гравидациялыг шолүнүн тургузуун тодарадырынга ажыглап турар.

Автоматтыг станцияның херекселдериниң дузазы-биле радио-чалгыларны тарадып турган ай чоогунуң делгемнеринин шинчилээр дуржулгаларны кылгылаан, а ол ышкаш айның аңгы-аңгы девискээрлериниң радио-чалгыларының дедир херелденирин шинчилээн. Ай кырынга космос херелдериниң деггениниң түңнелинде тыптыр плазма деп тускай каттың барын ындыг шинчилелдер бадыткап турар.

Ужудуушкунунуң программазын ёзугаар «Луна-19» деп автоматтыг станциядан оптика-механиктиг камера-биле чаңгыс угланыышкынныг телевидение дамчыдылгазын база кылгылаан. Ындыг тырттырыышкыннарны Айның туспе участоктарын шинчилээр дээш, а ол ышкаш орбита девискээрлерин космос корабльдериниң ужудуушкунунга ажыглап болурунуң аргаларын тодарадыр дээш кылган.

Ай чоок-кавызында космос делгеминге метеорлуг кезектериниң кайы хире дыгый байдалдыын тускай аппаратураның дузазы-биле база хемчээген. Ындыг шинчилел үезинде метеорлуг агымнарга хамаарышпайн турар кезекчигештериниң дыгыйы планеталар аразында кезекчигештер-биле домей болганы илерээн.

Хүнүнүң болгаш Галактиканың космос херелденишкиннериниң корпускулярлыг агымнарының дугайында түңнелдерин үргүлчү ап турганы ужудуушкунунуң чугула түңнели ол болган. Хүнүнүң космоста херелдериниң протоннарының агымнарының бир миллион электроновольтыдан ажыг турар энергиялар-биле таварышкаш, улам улгаткынын оп ажыг таварылгалары билдинген. Ол дээрге Хүнде күчүлүг частыышкынларның чылдагаанындан болуушкуннар-дыр. Хүнде күштүг частыышкыннар уржуундан галактиктиг херелдериниң күжү ол үеде база-ла дыка өскерлип, күштелип турган.

Планеталар аразының делгемнериниң аңгы-аңгы девискээрлеринде шак-ла ындыг шинчилелдерни боду чоруур «Луноход-1» лабораторияның, «Венера-7» болгаш «Венера-8», «Марс-2» болгаш «Марс-3», «Прогноз» болгаш «Прогноз-2» деп автоматтыг станцияларның аппаратураларының дузазы-биле кылгылаан. Моон алгаш көөрге, космос делгеминде радиациялыг байдалды ийи чыл дургузунда соксаал чокка хайгааран келген боон турар. Алдынган түңнелдериниң дузазы-биле космос херелдериниң энергиялыг спектрин, оларның окталыышкыннарын болгаш планеталар аразының делгеннеринге оларның нептерээр чылдагааннарын тодарадыр аргалыг болган.

Автоматтыг «Луна-19» станцияның системалары болгаш эртем аппаратуралары бүгү ужудуушкун дургузунда чогумчалыг ажылдап келгениниң ачызында айыттынган программа чедиишкиниг күүсеттинген.

Амгы үеде Ай чоогунуң орбитазынга ол үргүлчүлелдиг космос шинчилели дооетур чыгай берген. Ужудуушкун үезинде алдынган эртем түңнелдерин ажылдан кылып турар болгаш соолүнде парлап үндүрер.

ГИТАЛОВТУҢ ЧҮҮЛҮН НОМЧААШ...

Бо чылдың август 27-де үнген «Шын» солундан Социалистиг Күш-ажылдын ийи дакпыр Маадыры А. Гиталовтуң «Тараа дугайында бодал» деп үүлүн помчааш, ону дыка үнеледим. Болум комбайнер кижи болганымда, ажылга улам сонуургалдыг болгаш турган доктаамал ажылдаары негеттинер. Ындыг болганда, ылаңгыя бистер — механизаторлар боттарывыстын билигмергежилиристи, күжүвүстү ол чаагай херекке бүрүн бээр тиниң херээ болурундан аңгыда, аная тараажы бүрүзүнүн арыг сеткилинден ынакшыыры деп бодаар мен. Чаагай дүжүттү алырда чүгле күзүн шалыпкын ажылдаар эвес, а чылдың бүгү үелеринде агротехниканың дүрүмнерин сагын турган доктаамал ажылдаары негеттинер. Ындыг болганда, ылаңгыя бистер — механизаторлар боттарывыстын билигмергежилиристи, күжүвүстү ол чаагай херекке бүрүн бээр ужурлуг бис.

«Багын чугаалаарга — бачыды арыыр» деп үлегер сөс бар болгай. Бистин комбайнерлеривистин аразында ийи-чаңгыс эренгейлээр эштер барын миннир херек. Чижээлээрге, тарааны мажакталдырар, оюкделиктей кестирер болгаш чамдык таварылгала аңгыс кылынга ыптарны каапкаш баргылаар. Бо чоруук — барыпбарып механизатор кижи бодунун-на ажылын, хүндүлүг хүлээлгезин бужартадып турары ол деп санаар мен. Ол ышкаш бистин Бора-Тайга суурнун инектери тараага бо-ла кирин келген турарын көргеш, сагыш-сеткил чайгаар-ла дүвүреп кээр. Сыпта тараа азы тавыча кырынче кылаштаарындан безин кижи дидинместир. А мал-маганны тараажа сүрүпкеш чүнү бодап олурарыл? Тарааны хүндүлеп, аная ынакшып көрүңер!

Юбилейлиг чылдың күзүнүнде 300 гектардан эвээш эвес тарааны кестирерин хүлээнгеш, ам ол онаалдамны күүседир чыгап турар мен. Мээн кезип келген тараамның дужуду га бүрүзүнден 10 центнерден эвээжевейн турар. Ол — улуг юбилейге мээн белээм болур.

О. ХҮЛЕР-ООЛ,
«Алдан-Маадыр» совхозтуң комбайнери.

АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛИ

чээрби автономнуг республикалар, сес автономнуг областар, он национал округтар кирип турар он беш эвилелдешкен республикаларны каттыштырган хөй националдарлыг күүчүлүг күрүне болу берген.

ССРЭ-де эрге-чагырга органнарының болгаш башкарылганы-даа түргүзүүндан бистиң күрүневиз эвилел характер-байдалы көстүп турар. Бистиң чүрттүп күрүне эрге-чагырга-зының дээди органы — ССРЭ-нин Дээди Соведи — деп эргелиг ийи палаталардан —Эвилелдин Совединден болгаш Националдар Совединден тургустунган. Ынчаарга Националдар Совединде эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, автономнуг областарның болгаш национал округтарның шүптүзүвүн төлөөлекчилери кирип турар. Дээди төлөөлелгелиг органның ийи палаталыг тургузуунун ачызында оон хүлээп алыр хоойлуларына, улус ажыл-агыйының планнарына, бюджединге-даа чүрттүп бүгү улустарының ниити эрге-ажыктарын болгаш эвилелдешкен республикаларның база автономнуг черлериң-даа национал онза үүлдери-биле холбаштыр оларның тускай эрге-ажыктарын, совет улустарның найыралының болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылгазының политиказын барымдаалап көөр аргалыг бооп турар. ССРЭ Конституциязы ол ышкаш ССРЭ-нин Дээди Совединин Президиумунга, Министрлер Төвүлелинге болгаш ССРЭ-нин Дээди судунга-даа эвилелдешкен республикаларның төлөөлекчилерлиг болурун база көрүп турар. Совет Конституцияның ол үүлдери болза күрүне органнарының ажыл-чорудулгаларына бүгү эвилелдиг эрге-ажыктарын болгаш тустус республикаларның-даа эрге-ажыктарын чөптүү-биле холбаштырарына, эвилелдешкен республикаларның эргелерин долузу-биле магадылап барымдаалаарына чугула бооп турар.

Ол ышкаш совет хоойлужудулга системазында ниити эвилелдиг болгаш республикаларның-даа эрге-ажыктарын холбаштырарының принциптери тодараттынып турар. ССРЭ-нин Дээди Соведи айтырыгларның хөй кезиннде-ле хоойлуларның үүгле үндезиннерин хүлээп ап турар. Тодаргайлаарга, бүү ССР Эвилелинге ниитизи-биле таарыш турар принципиалдыг хоойлудүрүмнерни болгаш норма-чижектерни доктаадыр, а оларны оон ыдай сайгарып кылырын республикаларның хоойлужудулга черлеринге — национал болгаш өске-даа онзалаңчак үүлдерни барымдаалап турган, боттандырын чорудар. Чижээ, соолгу чылдарда ССРЭ-нин Дээди Соведи күш-ажыл дугайында, ашаккадай болурунун болгаш өгбүле дугайында, кадык камгалалының дугайында, чер дугайында, суг хоойлужудулгазының дугайында Хоойлуларның үндезиннерин хүлээп алган, а оларга дүүштүр эвилелдешкен республикалар бо айтырыглар талазы-биле республика кодекстерин болгаш өске-даа хоойлу-дүрүмнерни хүлээп ап, үндүрген болгай. Хамаатыларның соок-язы болгаш национал хамаарылгазы-биле холбаштыр эргелерин кайы-даа хире кызыгаарлаарын, а ол ышкаш артык эргелер тыпсырын болдурбас дугайында Совет эрге-чагырганың эгезинде-ле доктаатынган хөй-лүдүн болбас принципти бүгү хоойлуларда шыңгыызы-биле барымдаалаан болгаш улам быжыглаан дээрзин база онзалап айтыр ужурлуг.

Нацияларның болгаш биче буурай улустарның өзулуг-ла демократизми болгаш хөрек кырында деп эргелиг чоруудаа чүрттүн күрүне болгаш ниитилел-политиктиг амыдыралынга оларның киржилгезинден тодаргайы-биле көстүп турар. Сөөлгү соцгулда үеэинде бүгү чергениң Советтеринге — Дээди Советтерден көдээ болгаш суур Советтеринге чедир — чүс ажыг янзы-бүрү националдарның депутаттары соцгуттурган. Ниитилелдиг болгаш күрүнениң ажыл-хөректерин углап-баштаарына ажылчы чоннар массаларын Советтерни дамчыштыр хаара тутпушаан, социалистиг демократияны бүгү талалыг хөгжүдүп турган, Коммунистиг партия күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунун айтырыгларын шиитпирлээринге нацияларын болгаш биче буурай улустарның бүгү талалыг хөгжүүрүн хандырарынга идепкейлиг киржир боттуг арганы бистин чүрттүн улустарынга хандырын берип турар.

ССР Эвилелин тургусканы— ниитилелди социалистиг эгелерге үндезилээш чаартырынга, бүгү совет улустарның экономиказын болгаш культуразын көдүреринге, ажылчы чоннарның хөй националдарлыг күрүнезиниң камгаланыр күчүзүн болгаш делегейге туруштарын быжыглаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан эң шиитпирлиг факторларның бирээзи болганы бистиң үеэисте онза тодаргайы-биле көстүп турар. Янзы-бүрү улустарның бот-боттарының аразынга месилдежиишкиниг өжөөнежилгези чокка, найыралдыг болгаш акы-дуңма ёзузу-биле чүрттаар арганы бээр ыдыг тургузугну тывар дээш кижи төрелгетениң эң улуг угаанныг кижилериниң чүс-чүс чылдарда шиитпирлеп чадашкан айтырыгларын Совет Эвилелинде ынчаар үзе шиитпирлээн. Канчаар-даа аажок улуг күжениишкиннериң түүнелинде сырый каттыжыышкынның болгаш акы-дуңма ёзузу-биле дузалажыышкынның ачызында бистиң чүрттүн улустары улуг хөгжүлделиг социалистиг ниитилелди тургускаш, амыы үеде коммунистиг тургузуушкунунун сорулгаларын шиитпирлеп турар.

Республикаларның экономиказыяа болгаш культуразынга, совет кижилериниг угаанбодал чаартылгазынга кайы хире улуг буруңгаарлаашкын болганын эвилелдешкен республикалар күрүнезиниң алдарлыг юбилейи бүгү талазы-биле үнелеп көөр арганы берип турар. Национал республикаларга күчүлүг үлетүрүү тургусканы ажылчын ажыгының тургустунарынга, тускай эртем-техниктиг интеллигенцияның тыптырынга, чоннун организастыг болгаш политиктиг идепкейин бедиринге, бижик-билиглиг болгаш культурлуг болур чорукту дүргеп чедип алырынга идигни берген. Совет эрге-чагырганың үеэинде 40 ажыг улустар тускай үжүк-бижиктиг апаргаш, бижик билбес чорукту шуут узуткап шыдаан. Амгы үеде бүгү-ле республикаларда ниити эртем школаларының, дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң калбак четкизи тургустунган, чогаадыкчы ажылдакчыларның кадрлары тывылган.

Совет улустарның бот-боттарының аразынга харылзажып, сырый каттыжарының күүчүлүг чепсээ, Ада-чүрттүн болгаш делегейниң-даа эң дээре чедиишкиннерин оларның биле алырының күштүг аргазы өрүс дыл болу берген болгаш бистиң чүрттүн бүгү-ле нациялары, биче буурай улустары-даа националдар аразынга харылзажырының дылы кылдыр ону эки тура ёзузу-биле шилип алганнар.

Экономиктиг, социал-политиктиг болгаш культурлуг амыдыралдың чаңгыс аай чоруунга үндезилээш, марксчи-ленинчи идеологияга даянмышаан, ССРЭ-де социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунун чылдарында кижилериниң төөгүде шуут чаа ниитилежилгези — совет улус тывылган.

Улустарның найыралының быжыгып тургустунарынга болгаш бистиң бүгү-ле чедиишкиннеривиске-даа Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ролю дыка-ла улуг бооп турар. Национал харылзаалар талазы-биле ёзулуг интернационалчы угланышкынны боттандырбышаан, партия болза ындыг найыралды социализмниң эң чугула чаалап алышкыннарының бирээзи кылдыр көрүп, ону камгалап болгаш бүгү хемчегер-биле улам быжыглап турар. Коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү үе-чадаларының үеэинде партия кандыг-даа хевирнинг националисчи хөөнерингe болгаш артынчыларына удур шиитпирлиг демисежип келген.

Пролетаржы интернационализмниң амыдырал кырында боттаныышкыны бооп турар ССРЭ-нин тургустунганы болгаш чедиишкиниг хөгжүлдези-даа делегейге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг бооп турар. Совет Эвилели улустарның деңгээзинин ленинчи принциптерни чайгылыш чок камгалап, колониализмге, неоколониализмге болгаш расизмге, национал мөлчүтделдиң бүгү хевирлеринге шиитпирлии-биле удурланып турар. ССРЭ-нин принципиалдыг, чайгылыш чок даштыкы политиказы бистиң чүрттүн, делегей социализминин, национал-хосталгалыг шимчээшкиниң үндезин эрге-ажыктарынга таарыжыр болгаш, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга, тайбыцны болгаш улустарның айыл чок чоруун хандырарынга идиглиг бооп турар.

СЭКП-нин XXIV съездизинин шиитпирлерин боттандырарынга, бистиң хөй националдыг Төрөөн чүртүвүс — ССР Эвилелинин күчү-шыдалын быжыглаарынга, чүрттүн бүгү нацияларының болгаш биче буурай улустарының аразынга харылзааларны, оларның интернационалчы чаңгыс эвин быжыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннер-биле ужуражырыңче Коммунистиг партия совет улусту кыйгырып турар.

ССРЭ-НИН ТУРГУСТУНГАНЫНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА ТУРАСКААТКАН

Октябрь 3-те Москвага совет болгаш даштыкы хөй-ниити төлөөлекчилериниң ужуражыышкыны ажыттынган. Ону Совет Эвилелинин тургустунганындан бээр 50 чылыңга тураскааткан.

Эвилелдер Бажыңының колониалыг залынга делегейниң 70 күрүнелериниң Совет Эвилели-биле найырал ниитилелдериниң удуртукчулары болгаш активчилери, сураглыг совет эртемденнер, даштыкы чүрттар-биле найыралдың 60 ниитилелдерин төлөөлөөн күрүне, хөй-ниити ажылдакчылары, культураның болгаш уран үүлүдүн ажылдакчылары, бүдүрүлге мурнакчылары чыылган.

СЭКП Төп Комитединин, ССРЭ-нин Дээди Совединин Президиумунун болгаш ССРЭ-нин Министрлер Төвүлелинин өмүнээзинден СЭКП ТК-ның Чиңгиве секретары Л. И. Брежневтин, ССРЭ-нин Дээди Совединин Президиумунун Даргазы Н. В. Подгорныйның, ССРЭ-нин Министрлер Төвүлелинин Даргазы А. Н. Косыгинниң ССРЭ-биле найыралдың даштыкы ниитилелдериниң болгаш совет хөй-ниити төлөөлекчилериниң делегей ужуражыышкынының киржикчилеринге чоруткан байырлыг чагаазын чыылганнар изиг адыш часкаашкынныбиле уткып-хүлээп алганнар. СЭКП ТК-ның Политбюрозунун кежигүнүне кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. Н. Пономарев байырлыг чагааны номчаан.

(СЭТА).

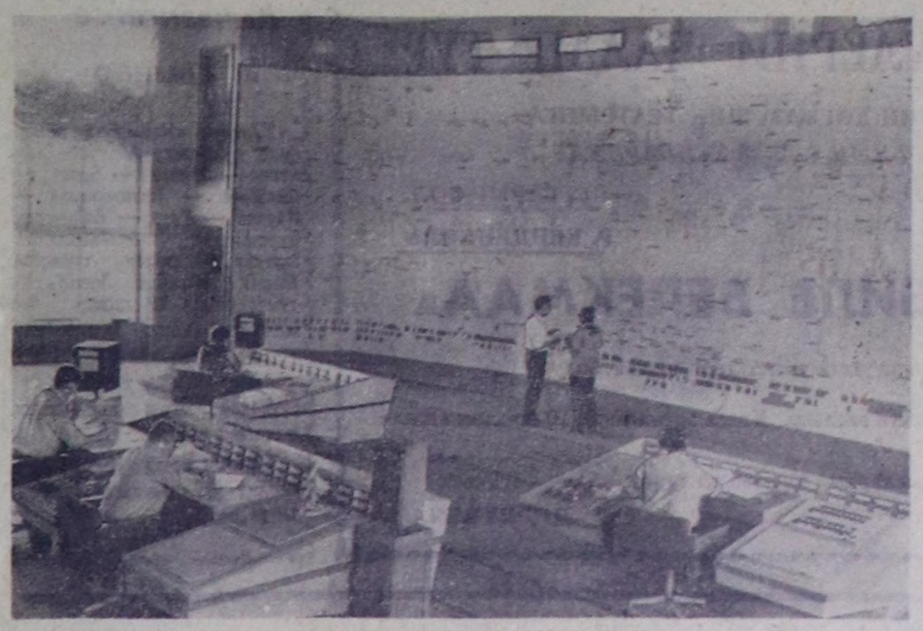

МОСКВА. Совет энергетиктер чүрттүн Чаңгыс аай энергия системазын тургузарының ажылын үргүлчүлеп турар. Ындыг система ССРЭ-нин Европа талазында ажылдап эгелээн.

ЧУРУКТА: Чаңгыс аай энергетика системазының төп диспетчер чери.

В. КУЗЬМИННИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медаль-биле шаннаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 234 «Шында»).

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Анчалба Ховалыговна **Чанзытпай** —«Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Анчима Чамзыр-ооловна **Барамен** — «Садын» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Васильевна **Ховалыг**—«Өөк» совхозтуң ажылчыны.

ТАҢДЫ РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Барыма Кыргысовна **Ондар**—«Элегес» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Барыма Кыргысовна **Ондар**—чирова—«Коммунизмниң херели» колхозтуң колхозчузу.

Екатерина Петровна **Огнева** — Дуржулга станциязының ажылчыны.

Кама Ланзыевна **Оюн**—Дүрген суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Көк-кыс Чүньдумовна **Монгуш**—«Коммунизмниң херели» колхозтуң колхозчузу.

Мария Саловна **Монгуш** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Байланмаа Сирен-ооловна **Оюн** — Дүрген суурда өг-бүле ээзи.

Серенмаа Карабаштыговна **Оюн** — Дуржулга станциязының ажылчыны.

Тамара Сереновна **Сүдер-оол** —Күр чер школазының башкызы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Долун-кыс Кыргысовна **Баранчык** — «Элегес» совхозтуң ажылчыны.

Кенден Догур-ооловна **Куулар** — Күр чер суурунда өг-бүле ээзи.

Норжунмаа Манчик-ооловна **Кызыл-оол** — Балгазын суурда өг-бүле ээзи.

Вера Павловна **Нагорных**—Дуржулга станциязының ажылчыны.

Ичин Ырзан-ооловна **Ондар** —«Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Ооржак-ооловна **Ооржак** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Диима Чагакпановна **Оюн** Межегей суурда өг-бүле ээзи.

Кара-Уруг Мандаловна **Оюн** — Кочетово суурда өг-бүле ээзи.

Киима Севеновна **Оюн** — Дуржулга станциязының ажылчыны.

Өшкү-Саар Дудажиевна **Оюн** — Балгазын суурда өг-бүле ээзи.

Чудур Ивановна **Оюн** — Дуржулга станциязының ажылчыны.

Чажит Девековна **Хомушку** «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Алевтина Васильевна **Галкина** — «Революциянын чалбыыжы» колхозтуң зоотехниги.

Дадар Арбытаевна **Куулар**— — «Коммунизмниң херели» колхозтуң колхозчузу.

Кимаа Кыргысовна **Кысыгбай** — «Элегес» совхозтуң ажылчыны.

Тараа-Чиир Күжүкпеевна **Монгуш** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Серенмаа Белекейовна **Нурзутмаа**—Хадын-Аксы школаның ажылчыны.

Долгар Ойдуповна **Оюн** — «Коммунизмниң херели» колхозтуң колхозчузу.

Долзатма Конгаровна **Оюн** —Кочетово суурда өг-бүле ээзи.

Екатерина Кадысыновна **Оюн** — Дүрген суурда өг-бүле ээзи.

Кара-кыс Лаа-Сю **Оюн** — «Коммунизмниң херели» колхозтуң колхозчузу.

Кара-кыс Сергеевна **Оюн** — Дуржулга станциязының ажылчыны.

Көк-Сарыг Ак-ооловна **Оюн**— Дуржулга станциязының ажылчыны.

Чуудур Ивановна **Оюн** — Дуржулга станциязының ажылчыны.

Амыр-кыс Канчыровна **Сарыглар** — Дуржулга станциязының ажылчыны.

Клара Доваевна **Сат** — Дуржулга станциязының ажылчыны.

Кара-кыс Лапчаевна **Тажи** — «Коммунизмниң херели» колхозтуң колхозчузу.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Чечек Демчигеевна **Бадыы** — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Хажитмаа Васильевна **Бадыраа** — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Елена Ефимовна **Житникова** — Чербиде ыяш ажылдаган чериниң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Татьяна Романовна **Батурина** — Кызылда «Сельхозтехника» базазының ажылчыны.

Зоя Андреевна **Калзан** — «Тере-Хөл» колхозтуң колхозчузу.

Бавилан Чаш-ооловна **Маады**—«Кара-Хаан» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Дажиевна **Хирбе** — Кунгуртуг школазының ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Серешкей Семис-ооловна **Хомушку** — «Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. БУДУК-ООЛ.

Кызыл хоорай, 1972 чылдың август 31.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Э. Геректи́ң Францияда чоруп турары

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияда албан ёзузу-биле аалдап чоруп турар ПКАП ТК-нын бирги секретары Э. Герекке алдар кылдыр Франциянын президентизи Ж. Помпиду Улуг Трианон ордуга шайлалга тургускан.

Франция биле Польшаның аразында харылзаалар ийи чүрттүн ниитизи-биле, Европаның болгаш тайбын хөрөөнин эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп, ук шайлалгага чүве чугаалаан, Ж. Помпиду демдеглээн. Одер-Нейсе кызыгаарын хүлээп көөрүнге хамаарыштыр генерал Де Голльдун 1959 чылда ээлээн туружу күштүг болбушаан турар деп, Францияның президентизи медеглээн. Э. Геректин аян-чоруу Француз-польша кады ажылдажылганы улам хөгжүдеринге дуза чедирер деп бузурелдиин Ж. Помпиду илергейлеп чугаалаан.

Келир үеде «угаангыр болгаш бүгү Европаның тайбын догуннаашкынының политиказы» кедилиг. Айыл чок чорук кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралы оон бадыткалы болур. Ол чөвүлел хурал 1973 чылда болур деп чүве черле бүзүрелдиг апарган деп, Ж. Помпиду чугаалаан.

«Франция биле Польшаның харылзаалары аңгы-аңгы социал тургузуглуг ийи чүрттүн дем катыштыргаш чүүү кылып болурунун үлегер-чижээ бооп турар» деп, Ж. Помпиду демдеглээн.

ПКАП ТК-нын бирги секретары Э. Герек харыы чугаазынга Польша биле Франциянын аразында харылзааларны улам хөгжүдериниң эргежок чугулазын демдеглээн. Улустарның бүрүн эргелерин, девискээр талазы-биле бүдүн турарын болгаш кызыгаарларга дээп болбас чурумну хүндүдээринге, билчиишкинге, деңгээлиг кады ажылдажылгага, аңгы-аңгы социал системаларлыг күрүнелериниң тайбын кады ажылдажылга кылырынга үндезилеттинген, быжыг болгаш шынап-ла бүгү-ниити тайбыны тургузар үе келген. Франция «соок дайынны» узуткаарының хөрөөнге улуг ужур-дузалыг болган. Чөөн болгаш Барыын чүктүн аразында дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарынга, оларның аразында харылзааларны экижидеринге Франция дуза чедирген деп, Э. Герек чугаалаан.

ПКАП ТК-нын бирги секретары Совет Эвилелиниң болгаш Польшаның ГФР-биле чарган керээлериниң улуг ужур-дузалыын айыткан. Ол керээлер Европада кызыгаарларның быжын бадыткаан болгаш дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарының хөрөөнге оон-биле ук керээлер улуг салыышкынны киирген деп демдеглээн. Э. Герек Барыын Берлиннин талазы-биле дөрт талалыг дугуржулганын чугулазын, Европага тайбыцны, айыл чок чорукту быжыглаарынга Герман Демократтыг Республиканың улуг рольдуун демдеглээн. ГДР-биле чогуур харылзааларны саададыышкын чок тургузарынче оон-биле харылзаалар тургузуп алгалак чүрттарны кыйгырган.

Айыыл чок чорук, кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырарынга хамаарыштыр Э. Герек ук чөвүлел хуралды эң дүрген чыылдырарының болгаш «тайбын, айыыл чок, кады ажылдажылгалыг болган турар байдалга Европа тургузуушкунунун каттышкан принциптерин, каттышкан программазын хүлээп алырының» эргежок чугулазын демдеглээн.

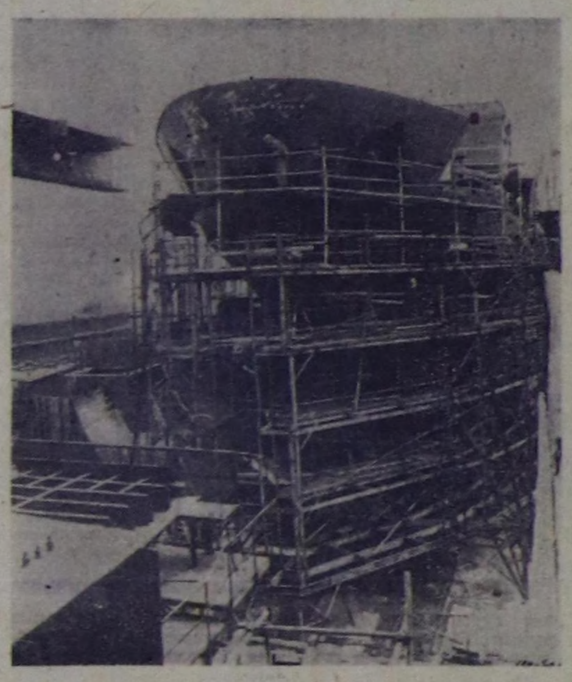

ГДР. Герман Демократтыг Республиканың судно тудугжулары ССРЭ-нин тургустунганының алдарлыг 50 чыл оюн күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткуп турар. Балтий верфилериниң бүдүрген суднолары далайларда совет туктарлыг эжиндирип чоруп турар. Совет Эвилелинге бээр балыкчы «Атлантик» деп күчүлүг суднону сугже салып үндүрериннге «Штральзундуда база белеткеп турар.

АДН — СЭТА-ның фотозу.

ИНДИЙ-КЫДАТТА ТУЛЧУУШКУННАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамны хостаарының улусчу чепсектиг күштериниң артиллериязы дайзынның Меконг хем шынаазында быжыгланыышкыннарын боолаан. ЮПИ агентилелдиң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, Сайгондан 60 километр мурнуубарыын талада Митхо деп можу төвүнүң гарнизону база оон чоогунда турар шериг баазазы Донгтам боолаашкынга таварышкан.

Мурнуу Вьетнамның фронтуларында «түр оожургаашкын» тургустуна берген деп, ЮПИ агентилелдиң корреспондентизи демдеглээн. Ынчалзажок ында дүшкүүрлүг байдалдың хевээр артып турарын мурнуу-вьетнам девискээрже америк ужар чүүлдүн мооцнеттингген халдаашкынары херечилеп турар.

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамны хостаарының улусчу чепсектиг күштери Сайгонунун Куангчи можуда далай чадаг-шериглерниң туруштарын атакалаарын үргүлчүлеп турар. Хосталганың парлаалга агентилелиниң дыңнаткан барымдааларын ёзугаар алырга, патриоттар сентябрьның соолгу дөрт хүнүнүң дургузында безин ол можунуң ацгы-ацгы девискээрлеринге дайзынның 400 ажыг солдадын сандан үндүргеп. Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң зенитчилери ол үеде дайзынның 3 самолёдун дужур аткан.

Хосталганың улусчу чепсектиг күштериниң даймычылары Куангнам можуда Кюшон шынааже дайзынның чаза таварып кирер дээн оралдажыышкыннарын ойтур шаппышаан, Сайгон армиязының мун хире солдадын узуткап, балыглаан. Патриоттар Аннам сыныының мээстеринде болгаш Данангтың мурнуу талазында кызаа эрик девискээринде чалча шериглериниң быжыгланыышкынныг черлерин хөй удаа атакалаан. Сентябрь 19-тан 27-ге чедир үеде улуг-улуг тулчуушкуннар Тхангбинь, Тамки болгаш Тиенфыок деп район төптерин долгандыр болгулап келген. Ол можунуң хосталган хөй-хөй районнарын Сайгонунуң шериг кезектериниң эжелеп алыксаан хамык оралдажыышкынары бөгүрап душкен.

ПАРИЖ. (СЭТА). Камбоджага дайын чорудулгалары кезек када арай оожургаан соонда хосталга күштери Меконг хемниң чөөн талакы эриинге Пномпень шериглериниң туруштарынче шавар халдаашкынарын катап калбарткан деп. Камбоджаның пайысылалындан Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи дамчыткан. Ол хемниң солагай талакы эриинде Пномпень армиязының оргаланыр кол базазы — Неаклоунг хоорайны долгандыр дайзынның быжыгланыышкынарын патриоттар атакалаан. Патриотчу күштер чедиишкиниг дайылдашканының түүнелинде ам Меконг хемниң алдыы талазы-биле мурнуу-вьетнам кызыгаарының аразында девискээрни херек кырында контрольдап турар.

* * *

ҮҮЛЕЗИН ЭДИЛЕЭН

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-ниң агаардан халдаашкынларга удур камгалалының кезектери америк ужар чүүлдүн халдаашкынларын ойтур шаппкаш, октябрь 2-де Нгеан можунуң агаар делгемиге бир америк самолётту дужур аткан. Октябрь 1-де болгаш сентябрь 30-де Нгеан, Тхайбинь, Хатинь можуларга АКШ-тың база 3 самолёду узуткаткан.

Билдинин келгенин ёзугаар алырга, эрик камгалалының артиллериязы сентябрь 28-те болгаш 29-та Топкин мугулдурунда Куангбинь можунуң девискээринге, Виньлинь зонага ийи америк шериг кораблин орттендир аткан.

Барыын-герман ажылчы чоннуң үнү

БОНН. (СЭТА). Химия, саазын болгаш керамика үлетүрүүнүн ажыл-ишчилерин эвилелдештирип турар, барыын-герман эң улуг профэвилелдерниң бирээзиниң съездизи Дортмундуга болган. Москвага болгаш Варшавага чарган керээлер айыыл чок чорук-тун, кады ажылдажылганың айтырыгларын чугаалажыр талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырарынче чугула базымнар бооп турар деп, ук съездиге үндүрген резолюцияда демдеглээн.

Съездиниң делегаттары ГДР биле ГФР-ни Каттышкан Нациялар Организациязына болгаш ооң специализастаттынган албан черлеринге хүлээп алзын деп санаалдаан.

Олар Европаның социалистиг чүрттарының профэвилелдери-биле харылзааларны хөгжүдүрүп эргежок чугула деп демдеглээн.

Конференция Индий-Кыдаттың улустарынга удур Каттышкан Штаттарның калбарткан эжелекчи дайынын шиитпирлиг буруу шапкан революцияны үндүргеп.

Вьетнамның, Лаостуң болгаш Камбоджаның девискээрлерин бомбалап турар дерзин үүлгедиглерни доп-дораан соксадырын база Индий-Кыдаттың девискээринде бүгү америк шериглерни үндүрерин съезд негээн.

„ЮМАНИТЕ“ ШҮГҮМЧҮЛЕЭН

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциянын Коммунистиг партиязының органы «Юманите» солун КУР-нун 23 чыл оюнга таварыштыр Кыдаттың элээн хөй солунларының антисоветчи үзелдиг чүүлдер парлап үндүргенин демдеглээн. Кыдат чазактың антисоветизми кыдат улустун бодунга болгаш өске чүрттарның улустарының демиселинге хоралыг үзелдерже чайгылып киреринге чедиргеп деп, «Юманите» айыткан. Каттышкан Штаттарның эжелекчи дайынынга удур Индий-Кыдаттың демисел чорудуп турар улустарынга кады дуза чедирер ажылдан кыдат удуртукчулар үргүлчү ойталап турар. КНО-га Бангладеш Республиканың киреринге КНО-да Кыдаттың төлөөлекчизин удурланган. Кыдат удуртукчулар чепсегленишкинни дужурер талазы-биле делегейге чугаалажыышкыннар чорударынга удур, айыыл чок чорук, кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле ниити-европаның чөвүлел хуралын чыылдырарынга удур, ССРЭ биле ГФР-ниң, Польша биле ГФР-ниң аразында чарган керээлерге болгаш оон-даа өскелерге удур хөделип турар. Кыдат удуртукчуларының ындыг хоралыг үзел-бодалдарлыг болурунче чайгылып киргеин харын оон илереп турар деп, ол солун демдеглээн.

Кыдат удуртукчулар революстуг шимчээшкиннерге болгаш хосталга шимчээшкиниге хоралыг ол политикадан салдынчайн халбактавын турар. ККП-ниң удуртукчуларының ындыг туружун өскертири бүгү улустарга, хамыктың мурнунда Вьетнамның, Камбоджаның, Лаостуң улустарынга ажыктыг кылдыр делегейге күштер деңзигүүрүн өскертиринге дуза чедирер ийик. Вьетнамның, Камбоджаның болгаш Лаостуң улустары антиимпериалистиг дайынның мурнуу одуруглаларында туружун турар болгай деп, ол солун бижээн.

ИРКУТСК ОБЛАСТЫҢ КӨРҮКЧҮЛЕРИНГЕ

Республиканын барыын районнарынга эрткен культура хүннеринге киришкен соон дарый Иркутск областе оюн көргүзүп чоруур апарган бис. Чайнын каас-шиник ногаан кааталгазы-биле шыптынган Саян сыннарын ажып арткеш, июньнун ортан үезинде Иркутск хоорайга чеде бердивис. Чамдык бергедәәшкиннерге баштайгы базымнардан-на таварышкан бис. Бисти аалчылар бажынынга таарыштыр тургузар кижи келбейн барган. Чүгле дараазында хүнде ол келген болгаш бүрят национал округтун төву — Усть-Ордаже чорупкан бис.

Көрүкчү-биле баштайгы ужуражылгавысты манап, дүвүреп-даа турганывысты ам сактыр-дыр мен. Вуолийокинин «Юстина» деп шиизи-биле бистин оюн көргүзүүвүс әгелаән. Көжеге-даа ажыттынды. Тыванын хөгжүм-шии театрынын ат-алдарын камгалап чоруурувусту ханызы-биле медереп билип турган бис. Юбилейлиг чылда бот-боттарынга аалдаашкынныг оюн көргүзүглери хөйү-биле бооп әртип турар. Бистин оюн көргүзүглеривис база-ла анаа хамааржыр.

Усть-Орда Иркутскиден 70 километр черде болгаш маная Москванын, Ленинградтын, Воронежтиң болгаш Тюменьнин театрлары хаая әвес келгиләәр. Дуржулгалыг көрүкчү-биле бистин баштайгы харылзаавыс үре-түннелдиг эрткен: адын часкаашкынары удаадараа дыннаалын тургулаан. «Кирип моорланар!» деп чалалганы алдывыс. Округтун төлөлекчилери бисти хүндүлел-биле уткаан.

Усть-Орда округтун район төптеринге ниитизи-биле 90 шиини ойнадывыс. Арыг аккөк суглуг Байкалдың кызында Байкальск болгаш Слюдянка хоорайларынын чурттакчылары бистин шиилеривисти база көрген.

Кылымал далайлар дугайында хөй удаа номчугулаан бис. Ангараның кылымал далайын карак-биле көрдүвүс. Оон ачызында күчүлүг электри тогу ук крайның үлетпүрүн болгаш көдәә ажыл-агыйын бүрүн хандырып турар. Амгы Шагаан-Арыгның турар черин далай шыва алы бәәр үе биске база удавас келирин сактып чорудувус.

Юбилейлиг чылдың чайынында Иркутск областа Москва хоорайнын, Казахстанның, Киргизияның база Тыванын артистери оюн көргүзүп чораан. Бистин репертуарывыска әлә хөй шиилер кирип турган. Макаеноктун «Шииткел», А. Островскийнин «Сөөлгү когарал» болгаш Вуолийокинин «Юстина», Турнун «Кара чангыс херечи», Рацер болгаш Константиновтун «Деп әвес өгленишкин» деп шиилерин өөнүктерге көргүзери-биле чедире берген бис.

Үстүнде айыткан репертуарда шиилерниң ийизин — «Кара чангыс херечини» чангыстаа ойнавайн, а «Деп әвес өгленишкинни» чүгле ийи катап ойнаар аргалыг болган бис. Маная хамаарыштыр чүнү чугаалап болуруп? Бистин бөлүктүн ойнап чорууру черле билдинип-ле турган болгай. Ыначаарга оон планын таарыштыр тургуспаанын театрынын удуртулгазынын четпес ажылы деп санаар апаар. Кандыгдаа дугуржулга баш удур чоруттунмаан деп болур. Харын юбилейлиг чылда оюн, концерт солужулгазын калбаа-биле организастап турар чүве болганда бистин шиилеривисти көргүзерин чөпшәәрәән. «Шииткел» болгаш «Кады ажылдап турар кижилер» деп шиилерни ойнаарын арай боорда чөпшәәрелип алыр ужурга таварыштывыс. Чүге дәәрге ук шиилерни ол чернин театрлары база тургускаш ойнап чоруп турган.

Чайгы үеде өске областарже оюн көргүзүп чоруурун баш удур планнап дугуржуру черле әлбан деп бодаар мен. Хенертен чеде бәәрге тус чернин театрлары чамдык шиилерни ойнап көргүзүп каапкан-даа болгулаар. Оон ацгыда өске областарга шии көргүзериниң планын РСФСР-нин ниити шии көргүзүглериниң планынче киирери чугула. Чүгле шак ынчан бүгү байдал таарымчалыг болур.

Бистиң шиилеривисти чер болганга эки үткүп, хүлөөп турганын чугаалап болур. Ылангыя тус-тус актерларын эки күүселделерин демдеглеп турду. Иркутскиже аалдаашкын соонда чамдык бодалдарны маная чугаалаксаан мен. Чижээ, күүседикчи кижиниң сагыжынга таарымча чок чамдык четпестерни ыыттавас арга чок. Хеп-сын болгаш декорация аймаа таарымча чок болган. Оларны кадагалаар чер чок болганындан хиригип, үрелип-даа чораан. Хеп-сынны чадагай машинага каастала херекселдери-биле кады ап чораанындан шыгып үрелип турганы чугаажок. Шак ынчыг байдалга ойнаары таарымча чок болбайн канчаар. Оон чайлай болур арга турган. Тыванын күрүне филармониязынын үлегерин эдерери черле әртык әвес. Оларда бедик демир хааржактар бар, анаа хеп-сынны таарыштыр азып алыр. Хирикпес-даа, дырышпас-даа.

Ырак областарже оюн көргүзеривис чангыс оон-биле кызыгаарланмазы чугаажок. Ам база-ла чай келир, ынай-бәәр чоруур апаар. Ынчыг болган төлөде анаа белеткелди баш бурунгаар тускай план өзүгаар чорудары күзенчиг.

Иркутск областың көрүкчүлери-биле бистин аравыста харылзаа тургустунган. Оларның чылыг хүлөөп алышкынарынга өөрүп четтирип турар бис. Орус, бүрят, татар дәәш ангы-ангы аймак-сөөк көрүкчүлер Тыванын хөгжүм-шии театрынын орус бөлүүнүн шии көргүзүглерин өөрүшкү-биле хүлөөп ап, өөрүп четтириишкинниң сөстерин илередип турганы үтүнүрбәс.

М. РАМАЗАНОВА,
Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

СОЛУН УЖУРАЖЫЛГАЛАР

Комсомолдуң III съездизиниге В. И. Ленинниң «Аныяктар эвилелдериниң сорулгаларынын дугайында» чугаазы бүгүдеге билдингир. Пионерлериң аңаа тураскааткан Бүгү-эвилел радиошугум чыскаалын эрттирери бистиң чуртувуста чаңчыл апарган. Төөгүлүг чугаага тураскааткан комсомол хуралдарын чер болганда эрттирип турар. Бистиң пионерлеривис улуг акызы комсомолдуң үлегерин эдербишаан, пионержи ижиниң дугайында чугаалажылганы ол хүн организастаарын доктаадын алганнар. Аныяк пионерлериң өөредилге, күш-ажыл, сагылга-чурум болгаш хөй-ниити ажыл-херектер талазы-биле рапортун Төрөөн чурт, Ленинчи комсомол, коммунистер болгаш хөй-ниини хүлөөп ап турар.

ССР Эвилелиниң 50 чыл болурунун бүдүүвүде болган радиошугум чыскаалы найысылал Кызылга бедик организастыг эрткен. Ол хүн эртен эрте пионержи кыйгы бүгү чуртка чаңгыланы берген. Пионерлериң чарылбас эдилелдери — гори, барабан үнү школачыларны чаа ажылхеректерже кыйгырган. Урутларның мурнунда эң кол хүлөөлге — кончуг эки өөренири. «Өөренир, өөренир база катап өөренир» деп ленинчи чагыг оларны кезээде сорук киирип чоруур. Коммунизмге өөренирде түнү кылырыл? Оон дугайын чазыы салгалга Ильич чагаан. Бистиң чуртувустун келир үезин авыяк өскен ону удуртулга болдуруп, коммунизм турааларының херзинге тодаргай үлүүн киирип турары хоочун салгалга мактанчыг.

Бүгү-эвилелдиң радиошугум чыскаалының хүнү школаларга байырлалдыг байдалга әрткен. Уруглар солун ужуражылгаларны организастаан. Эң тергин пионерлерин ол хүн Ленинчи комсомолдуң хүрөөлецинге хүлөөп алган.

Кызылдың № 2 школазының пионер отрядтары ол хүн школаны шефтеп турар будуруллге, албан организация черлеринге аалдап чорааннар. Шак ынчыг ужуражылгалар Тыванын әртем-шинчилел институдунга, «Шын» солун редакциязынга дәәш өске-даа коллективтерге әрткиләән. Алдыгы класстың пионерлери әртемденнер-биле ужуражкан.

7 «а» болгаш 7 «б» классларның пионер отрядтары «Шын» солун редакциязынга келгеш, пионержи ажыл-херектериниң дугайын коллективке рапорттаан. Уруглар-ның кылып турар ижинде улуг кижилерге ажык-дузалыг чүүлдер хөй. Пионерлер бичии концертти көргүскен болгаш өөредилге, сагылга-чурумга эң-не үлегерлиг болуруп аазааннар.

Солун ажылынын онзагай байдалдарынын, ону канчаар кылып белеткээринин дугайын уруглар-га олар таныштырган. Солуну парлап турар чер—республика типографиязынче экскурсиялы база организастаан.

Редакция биле школаның аразында харылзаа моон соңгаар-даа уламчылаар болгаш өөредилге-кижиндилге ажылынга салдарны чедирери чугаажок.

Б. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 2 школазының болук пионерлери.

С. ФЕОКТИСТОВТУН фотозу.

МУЗЫКА БАШКЫЗЫ

Эрзин суурнуң төп кудумчуларының бирозинде делгем; улуг бажың бар. Оон кыдыы-биле эрткен-дүшкен кижилериниң сагыш-сеткилин хөгжүм херекселдериниң язы-бүрү үннери, бичии чаштарның ырлаан аялгалары хаара туда бәәр. Ол бажынның бир орозлин сонуургаанымдан банылай бердим. Аныяк башкы бичии оолга поталарны катап-катап баянга өөреткен олур. Ол аныяк кижи музыка школазының башкызы Чечек-оол Шойданович Кара-Сал болду.

— ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл юбилейин уруглардың музыка школазының башкылар коллективи чедиишкиниг ажыл-иш-биле уткуур дәәш бо хүннерде әрестиг ажылдап турар. Хүлөөнген ажылынга кызымаккай, хөй-ниитиниң ажылдарын идепкейлиг күүселәп турларга фортепиано классының башкызы Рая Сандан, аккардион классындан Роза Натсак, баян классындан башкы Александр Хойлакаа оларны адап болур. Коллективтин башкыларының аразында юбилейте уткуштур алган социалистиг чарыш калбаргандеп, оон айтырыымга ол харыылады.

Кара-Сал 1968 чылда Кызылда уран үүл училищезин доосканы, амыыралче базымын Өвүрнүң музыка школазынга эгелөөн. Аныяк башкының хүлөөнген ажылын ак сеткилдиг күүседин турарын оон кады ажылдап турар эшөөру бадыткаар болду. Оон өөреникчилериниден бирги классчы Урана Бибин, дөртку классчылар Юра Сояп, Байыр Дамдын олар эки өөренип турарлар.

Музыка башкызы Чечек-оол Кара-Сал уруглардың музыка школазының Бай-Даг суурда салбырында база-ла башкылап турар. Ында 15 өөреникчи баянга өөренип, хөгжүм делегейниң чажыттарын билип ап эгелөөннер.

Кара-Сал — Эрзин болгаш Бай-Даг суурларның бот-тывыгыр уран үүл болгумнериниң удуртукчузу. Кодээниң уран үүл көрүлдезиниң ийи-ги әлчәәнге концерт белеткелинге ол ам идепкейлиг киришкиз, чаа ырларны бот-тывыныр артистерге өөредип турар.

Оон ажылдап турар музыка школазында 60 ажыг өөреникчи совет болгаш даштыкы композиторларының чугаалаларын ойнап, хөгжүмүн янзы-бүрү нарын чажыттарын шиңгәәдип ап турары өөрүнчүг.

Музыка школазы кышка удур бүрүн септеттинген. Өөреникчи бүгүдеан кичәәлдерге өзалдаваан кәәп турар. Бичии чаштарның башкызы, аныяктарның өөнүү Чечек-оол Кара-Сал юбилейин чедиишкиниг ажыл-иш-биле уткуур дәәш бо хүннерде улам сорукту ажылдап турар.

ЧУРУКТА: музыка башкызы Ч. Кара-Салдың өөреникчи Аркадий Сәңдыга поталарны өөредип орары.

К. САРЫГ-ООЛ.
Фото авторнуу.

ДЕЛГЕЛГЕДЕ

Алдан-маадыр аттыг чуртшинчилел музейинин көрүкчүлер залында чурукчу Протасовтун чуруктарынын, даштан, ыяштан чазап кылган ажылдарынын делгелгези ажыттынган. Хоочун чурукчунун хөй чылдарда кызымак, уран мергежил-биле ажылдап, чыып кылган ажылдары ында кирген. Чурукчунун делгелгезин ССРЭ-ниң тургустунганындан бәәр 50 чыл юбилейинге тураскааткан.

Делгелгеде кирген уран чогаалылгалыг ажылларны көрүкчү кижи улуг сонуургал, магадаашкын болгаш хандыкшыл-биле көөр чорду.

Чурукчу Тывага ажылдап, чурттап келген үезинде тус чернин онзагай чурумалыг бойдузун, чонунун овур-хевирин, уран үүлүн кичәәнгейлиг хайгаарал көрүп, билип алганын делгелгеде ажылдар херечилеп турар. Бүрүн дериг-херекселдиг тыва эзерни уран мергежил-биле чуруп көргүскен, ук ажыл делгелгеде кирген ажылдарның дәәрелериниң бирәзи бооп эскертинер. Ол ышкаш тыва чернин бойдус-чурумалын көргүскен әлә каш чуруктар база чедимчелиг кылдынган. Ылангыя сал даан ажылдап турарын чурааны черле мактанчыг.

Тыва улустун әрте-бурунгудан бәәр уламчылап келген уран үүлү болур даштан, ыяштан чазап сиилбиир мергежилди чурукчу эки шиигәәдип алгаш, янзы-бүрү ан-меннерниң, малдарның болгаш өске-даа үүлдерниң тус-тус хевирлерин уранчыдып чазааны эки.

Тыва угулзаларның хөй янзы хевирлерин чурукчу үр үеде чыып чораан, чоннуң ол онзагай уран чурумалын хажылыг чокка чуруп, каастаанын кым-даа магадавас аргажок. Тыва кижилерниң портреттерин чурукчу делгелгеде база киргиләән.

Чурукчунун ажылдарын белгеп көргүскени ниитизи-биле таарымчалыг, көскү кылынган. Ону организастап, делгәәринге чурулга мастерскаязының чурукчулары болгаш Культура министерствозунун ажылдакчылары идепкейлиг киришкен.

Делгелгеде кирип турар ажылдарның чангызынга-даа кажан чураанын, кайы чернин бойдус-чурумалын көргүскенин, кандыг даштан азы ыяштан чазап кылганын чугаалап турар тайылбырларны киирбәәни таарымча чок.

Чурукчу Протасовтун чогаалыкчы делгелгезин көргеш, бодум хуула талантылыг, мергежилдиг кижи-дир деп санаардыр мен. Шак мындыг делгелгелер улам-на көвүдеп турар болзуп.

В. САГАН-ООЛ.

ЭӘЛЧЕГЛИГ ПЛЕНУМ

ДОСААФ-тың Тыва обкомунун әлчеглиг II пленуму болуп эрткен. Ацаа область комитединин даргазы И. Гришпанның «ДОСААФ организацияларының школаларның, ортумак өөредилге черлерининң болгаш өөредилге пунктуларының эге шериг өөредилгезин чорударының сорулгалары» деп илеткелин дыннаан.

ДОСААФ шугуму-биле чорудуп турар өөредилгелер келир үениң дайынчызынга хөрекпиг моөу-шыпарларны кижизиин турарындан ацгыда, шериг хүлөөлгезин эрттирип турар үеэзинде амгы чаа шериг техниказын дүрген шиңгәәдип алырынга улуг идигни берип турар деп, илеткелчи чугаалаан. Эте шериг өөредилгелерин бедик деңнелде организастаан болгаш эки түңнелдерин автосеңлелге заводунун өөредилге пунктузу, Кызылдың № 2, 11, 3 школалары чедип алган. Пленумга № 3 ортумак школаның шериг хөрөөнин башкызы В. Бойко, республиканың шериг комиссары П. И. Григоренко болгаш ССРЭ-ниң ДОСААФ Төп комитединин толөөн В. О. Шещеряков санал бергеннер.

Пленум организастыг айтырыглы чугаалашкан. ДОСААФ-тың область комитединин даргазынга И. Гришпанны, оралакчызынга Н. Г. Потехинни соңгаан.

К. ХӨВЕҢМЕП.

Тураскаалдарны камгалаар

СЭКП обкомунун пропаганда болгаш агитация килдизинге дүүн болган хуралга СЭКПниң Каа-Хем райкомунун пропаганда болгаш агитация килдизинин төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар талазы-биле районнинтилелинин ажылын удуртуп турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Бо айтырыгның талазы-биле допчу дыннадыгны партия райкомунун пропаганда болгаш агитация килдизинин эргелекчизи эш Н. Одонов кылган.

Дээди өөредилге черлеринге киреринге белеткениңер

Кызылда күрүнеин педагогика институдунун белеткел салбыры 1972—1973 өөредилге чылында дыннакчылар хүлөөп ап турар. Ук салбыр бодунун дыннакчыларын 1973 чылда Кызылдын пединститудунун физика-математика болгаш филология факультеттеринин 1-ги курстарынга база чурттун өске-даа (ылангыя тудуг, автомобиль болгаш автоорук талазы-биле) дәәди өөредилге черлеринге өөренип киреринге белеткәәр.

Белеткел салбыры тудуг организацияларының, транспорт болгаш харылзаа будүүрүлгелериниң мурнакчы ажылчыннарының, колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының бир чылдан әвәәш әвес ажылдаан, кодээ черлерде чурттап турарларының долу ортумак өөредилгелиг, үндезин национал кижилерин, ол ышкаш шериг албаныдан халажып келгеннерни хүлөөп алыр.

Белеткел салбырын дооскан болгаш доозарының экзаменнерин чедиишкиннериг дужаганнарны пединституттун болгаш өске-даа институттарның 1-ги курстарынга киреринин экзаменнери чокка хүлөөп алыр.

Белеткел салбырынга киреринин күзәәннер дараазында документилерни киирер.

1. Шилип алган мергежилин көргүскен, ректорнун адынга бижээн билдириишкин.
2. Колхозтардан, совхозтардан, будүүрүлге черлеринден удуртукчунун ат салган бижии.
3. Характеристика.
4. Чүпү дооскаының дугайында документ болу.
5. Кадыының дугайында әмчи шылыгазы (форма № 286).
6. Бөрт чок тыртырган, 3х4 хемчәәлдиг, 6 фото-чурук.
7. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы.
8. Чурттап турар черинден шынылга.
9. Допчу намдары.

Билдириишкиннерни 1972 чылдың октябрь 1-ден ноябрь 10-га чедир хүлөөп алыр.

Үстүнде айыткан документилерниң кайы бирәзи чок болур болза, хүлөөп албас.

Кичәәлдер 1972 чылдың декабрь 1-де эгелөөр.

Белеткел салбырынга хүлөөп алган кижилерни стипендия болгаш общежитие-биле хандырар.

Документилерни дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 40, пединститут, белеткел салбыры.

РЕКТОРАТ.

КӨРҮКЧҮЛЕРНИ ЧАЛАП ТУР

КҮРҮНЕНИҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

ОКТЯБРЬНЫН 6—7—8 ХҮННЕРИНДЕ

С. САРЫГ-ООЛ

Р. КЕНДЕНБИЛЬ

«ЧЕЧЕН БИЛЕ БЕЛЕКМАА»

деп 4 көжегелиг хөгжүмнүг тоол-шиизи болур.

Шии кежээкинин 8 шакта эгелөөр. Касса эртенгинин 10 шактан ажылдап эгелөөр.

Коллективтиг чагыгларны хүлөөп ап турар.

ДИРЕКЦИЯ.

Телевидение

ОКТЯБРЬ 5-ТЕ

МОСКВАДАН

14.45 — **«Миллионнарның ленинчи университеди».** «Күш-ажыл — бистиң ниитилеливистиң байлакшылының үндезини». Москваның Владимир Ильич аттыг электромеханика заводундан репортаж. 15.15—ГДР-ниң телевидение программазы. 16.25—16.35 — Чаңсар. 16.35—**Хөй серилыг уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. «Артур Беккер».** ГДР. 2-ги серия. 18.00— **«Ye».** Информастыг программа. 18.30— **«Ыры—72».** 18.45—**«Бузулбас эвилел».** Аджар АССР. 19.15— **«Советтер чуртунун кино уран үүлү». «Маншук дугайында ыр».** Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

20.30—**«Аныяк ленинчилер».** Дамчыдыла. 21.05 — Телемедәәлер. 21.20—Документалдыг фильм. 21.40—Телемедәәлер. 21.50—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

22.00—**«Сибирьнин күүзү».** Иниги дамчыдыла. 22.30—**«Делегейнин улустарының чогаадылгазы».** 23.00 — **«Ye».** Информастыг программа. 23.30—Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. **«Улуг болгаш бичии Клаус».** ГДР. 00.30—01.15— **Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. СКА (Ленинград) — ЦСКА.** Ленинградтан дамчыдылга. Үшкү оюн.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чатбас. Соңгу районнарга биче чаъс, хар чаар. Барыын углашышкынныг хат кошкак. Агаарның температураза даглыг черлерге 3—8, өскелериге 5—10 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, чатбас. Хат кошкак. Агаарның температураза 7—9 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Туманнарлыг эрик»** 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Хамраз»** (1-ги, 2-ги кезектери) 15.00, 20.00. **«Мээң кадайымның алдар-ады»** 18.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Рам биле Шиам»** (1-ги, 2-ги кезектери) 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР» **«Там-там деп шимээрге»** 9.00, 12.50. **«Ногаан илчирбежигештер»** 10.50, 14.50. **«Эффи Брист»** 16.50, 18.50, 20.50 шактарда.

Кичәәнгейге алыңар

Турисчи **«Найырал»** поездбиле **Кызыл—Абакан—Смоленск — Минск — Брест — Вильнюс — Калининград — Каунас — Рига — Ленинград** муршруттун путёвкаларын өзугаар алтташыр туристер Кызыл хоорайда Ленин кудумчузунун 29 дугаар бажынында Туризм талазы-биле область чөвүлелинге 1972 чылдың октябрь 8—9-та бүрүткедир болгаш инструктаж дыннап эрттирер.

Турисчи поезд Кызыл хоорайдан бо чылдың октябрь 10-да чоруптар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл. Шетинкин-Бравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 24-63, редакторнун оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, паргийжи амыырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, кодээ ажылагый килдизинин 21-47 үлетпүр килдизинин 22-64, чаага килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаан.

Тыва АССР-ниин Министрлер Чөвүлелинин чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Бравченко кудумчузу 1). ТС—01314.

Солун неделяда 6 катап үнер